

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА**

СТЕФАНЧУК МИКОЛА ОЛЕКСІЙОВИЧ

УДК 347.12

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ
ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ЗДІЙСНЕННЯ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у відділі проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України.

Наукові консультанти:

доктор юридичних наук, професор
Кучеренко Ірина Миколаївна

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України
Майданик Роман Андрійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри цивільного права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Яроцький Віталій Леонідович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри цивільного права № 2

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Погрібний Сергій Олексійович,
Верховний Суд, суддя

доктор юридичних наук, професор
Шимон Світлана Іванівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
завідувач кафедри підприємницького
та корпоративного права

Захист відбудеться «26» листопада 2020 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.500.01 у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України за адресою: 01042, м. Київ, вул. М. Раєвського, 23-А.

З дисертацією можна ознайомитися у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України за адресою: 01042, м. Київ, вул. М. Раєвського, 23-А.

Автореферат розіслано «26» жовтня 2020 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. О. Штефан

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Що таке людина? Це питання стало ключовим та основоположним для таких фундаментальних наук, як філософія, антропологія, соціологія, психологія, анатомія, юриспруденція тощо, які протягом багатьох століть намагаються визначити природу людини з погляду власної наукової специфіки. Відносини за участю людини як фізичної особи є, безсумнівно, одним із основних предметів дослідження й науки цивільного права.

Твердження Р. Декарта про те, що людина є мірою всіх речей, отримало своє відображення в розвитку і вдосконаленні вітчизняного цивільного законодавства в період економіко-правових реформ. Крім того, доктринальні дослідження правосуб'єктності фізичних осіб набувають особливого значення та актуальності при вдосконаленні механізму правого регулювання приватноправових відносин, специфіка яких може бути досягнута і розкрита перш за все крізь призму глибокого і всебічного аналізу цивільно-правового статусу фізичних осіб як основних суб'єктів цивільних правовідносин.

Цивільно-правовий статус фізичних осіб є надзвичайно складним, багатоаспектним і динамічним явищем, специфіка якого зумовлена цілою низкою різноманітних факторів, зокрема, напрямками соціальної та економічної політики держави. Це своєю чергою створює об'єктивну необхідність визначення, виокремлення та дослідження фундаментальних компонентів цивільно-правового статусу фізичної особи. Проте, на жаль, у сучасній цивілістиці досі не сформувалося уніфікованого наукового підходу до основних категорій, що характеризують цей статус, центральним із яких є саме правосуб'єктність, вчення про яку сягають ще часів римського права.

Протягом останніх декількох десятиріч дослідження специфіки правосуб'єктності та її основних елементів набуло безпрецедентно важливого значення з огляду на закріплення на найвищому міжнародному рівні – у Загальній декларації прав людини 1948 р. та Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. – положення про те, що «кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності». Крім того, вказане положення вкотре демонструє прояв принципу антропоцентризму як фундаментального для побудови соціальної та правової держави.

Сучасний етап розвитку вчення про правосуб'єктність характеризується динамічністю та виникненням без перебільшення новаторських підходів до розуміння правосуб'єктності, що, зокрема, зумовлено значним стрибком у розвитку передових інноваційних технологій та робототехніки. Поява штучного інтелекту та розгалуженої системи роботів, наділених високим рівнем автономії, здатних самостійно вступати у соціальні зв'язки та виконувати різноманітні завдання, у деяких випадках повністю замінюючи людину, зумовлює об'єктивну необхідність перегляду традиційних та усталених доктринальних підходів до визначення особливостей правосуб'єктності та її носіїв. Адже цілком імовірно, що в найближчому майбутньому інноваційні технології докорінно змінять структуру

економіки, ринку праці та побудову суспільства в цілому. Більше того, серед дослідників уже ведуться дискусії з приводу доцільності надання роботам зі штучним інтелектом статусу суб'єкта цивільного права та наділення їх правосуб'єктністю, еквівалентною правосуб'єктності фізичних осіб. Це, своєю чергою, вимагає від наукової спільноти та законодавця акумулювання зусиль з метою своєчасного реагування на виникнення нових явищ та забезпечення адекватного правового регулювання відносин щодо використання передових досягнень робототехніки. Крім того, сьогодні можна із впевненістю стверджувати, що категорія правосуб'єктності фізичних осіб у правовій доктрині послідовно набуває риси, властиві міжгалузевому правовому інституту, виходячи за межі предмета цивільного права.

Питання, пов'язані з цивільною правосуб'єктністю фізичних осіб, не є новими для вітчизняної юриспруденції загалом та цивілістики зокрема. Науково-теоретичну базу дослідження особливостей правосуб'єктності фізичних осіб складають праці таких відомих теоретиків, а також вчених-цивілістів дореволюційного, радянського і сучасного періодів, як: М. М. Агаркова, С. С. Алексеева, В. І. Борисової, С. М. Братуся, В. А. Васильєвої, А. В. Венедиктова, І. В. Венедіктової, О. М. Вінник, М. В. Вітрука, М. К. Галянтича, В. П. Грибанова, А. Б. Гриняка, Д. Д. Грімма, О. В. Дзери, А. С. Довгерта, Н. А. Д'ячкової, І. В. Жилінкової, Ю. М. Жорнокуя, Ю. О. Заїки, О. С. Іоффе, І. Р. Калаура, С. Ф. Кечекяна, Н. В. Козлової, О. О. Кота, О. В. Кохановської, В. М. Кравчука, О. О. Красавчікова, О. Д. Крупчана, Н. С. Кузнецової, І. М. Кучеренко, В. В. Лаптева, В. В. Луця, Р. А. Майданика, М. С. Малєїна, В. К. Мамутова, Н. М. Онищенко, О. В. Петришина, М. Д. Пленюк, К. П. Победоносцева, С. О. Погрібного, В. Д. Примака, З. В. Ромовської, В. І. Серебровського, В. І. Синайського, М. М. Сібільова, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, М. С. Суворова, Є. О. Суханова, В. С. Толстого, Ю. К. Толстого, Н. В. Федорченко, К. А. Флейшиц, Р. Й. Халфіної, Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Б. Б. Черепакіна, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шершеневича, С. І. Шимон, Р. Б. Шишки, М. Й. Штефана, О. О. Штефан, О. С. Яворської, В. Л. Яроцького та ін.

Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених правосуб'єктності фізичних осіб, і досі залишаються невирішеними доволі важливі теоретичні питання, зокрема, ті, що пов'язані з визначенням самого поняття «правосуб'єктність фізичної особи», зі встановленням його співвідношення з такими поняттями, як «правоздатність», «дієздатність», «правовий статус», з вирішенням проблемних аспектів індивідуалізації фізичних осіб, зі встановленням та дослідженням специфіки дієздатності окремих категорії осіб тощо. Крім цього, існують прогалини у законодавстві, пов'язані з фіксацією мертвонародження, недостатністю визначення підстав припинення опіки та піклування, а також відсутністю критеріїв придатності житла до проживання. Вказане дозволяє стверджувати, що без комплексного, фундаментального, ретроспективного аналізу численних дискусійних питань, пов'язаних із цивільною правосуб'єктністю фізичних осіб та окреслення конкретних шляхів їх вирішення подальший послідовний розвиток цивілістичної

науки та вдосконалення цивільного законодавства не вбачається можливим, що власне і зумовлює актуальність цього дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тем науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України «Уніфікація приватного права Європи та тенденції розвитку цивільного законодавства України у контексті євроінтеграції» (номер державної реєстрації 0108U000492), «Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав» (номер державної реєстрації 0108U000494), «Цивільно-правовий механізм регулювання майнових та особистих немайнових відносин» (номер державної реєстрації 0118U003067). Тему дисертації затверджено вченою радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України (протокол № 10 від 25 листопада 2009 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є вирішення наукової проблеми, яка полягає у формуванні сучасної, цілісної, завершеної теорії цивільної правосуб'єктності фізичних осіб, та розробка на її основі практичних пропозицій щодо вдосконалення приватноправового регулювання особистих немайнових і майнових відносин.

Досягнення поставленої мети обумовлює вирішення таких *завдань*:

- встановити особливості історико-правового розвитку поняття «фізична особа»;
- виокремити основні підходи до поняття правосуб'єктності фізичної особи як цивільно-правової категорії;
- запропонувати авторське визначення поняття фізичної особи як самостійної цивільно-правової категорії та виокремити притаманні їй ознаки;
- встановити особливості фізіологічних індивідуалізуючих ознак фізичної особи та їх значення для участі у цивільних правовідносинах;
- дослідити особливості соціальних індивідуалізуючих ознак фізичної особи та їх значення для участі у цивільних правовідносинах;
- з'ясувати основні підходи до розуміння та визначення поняття цивільної правоздатності та специфіку її розвитку у цивільно-правовій доктрині;
- розкрити теорію «динамічної правоздатності» та продемонструвати її вплив на українську правову систему;
- розкрити зміст категорії «обмежена правоздатність» та визначити проблеми її застосування;
- з'ясувати основні теоретичні підходи до визначення поняття цивільної дієздатності та специфіку її розвитку у цивільно-правовій доктрині;
- розкрити особливості здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав малолітніми в межах своєї дієздатності;
- виявити особливості дієздатності неповнолітніх та проблеми їх емансипації;
- виокремити проблеми участі в цивільних правовідносинах фізичних осіб з дефектом дієздатності;

– встановити вплив інноваційних технологій на правосуб'єктність фізичної особи та визначити перспективи правового регулювання їх використання.

Об'єктом дослідження є суспільні правовідносини, що виникають та розвиваються у процесі реалізації цивільної правосуб'єктності фізичних осіб.

Предметом дослідження є правові норми, що визначають поняття, зміст і співвідношення елементів цивільної правосуб'єктності фізичних осіб у цивільному праві України, особливості її реалізації окремими категоріями фізичних осіб, відповідні теоретичні положення та концептуальні підходи до розуміння правосуб'єктності фізичних осіб, законодавство України, інших країн та міжнародні договори, а також правозастосовна та судова практика у справах, пов'язаних зі здійсненням правосуб'єктності фізичних осіб.

Методи дослідження обрано відповідно до мети та завдань дослідження, з урахуванням його об'єкта та предмета.

Методологічною основою дисертаційного дослідження стали філософські, загальнонаукові та спеціальнонаукові методи пізнання. Зокрема, *діалектичний метод* застосовувався при дослідженні понять «фізична особа», «правосуб'єктність», «правоздатність», «дієздатність», «штучний інтелект» тощо та встановленні їх специфічних ознак, розкритті зв'язків між правосуб'єктністю та іншими правовими категоріями (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 4.5). Крім того, використання діалектичного методу дозволило окреслити об'єктивні передумови для вироблення ефективного механізму правового регулювання відносин, що виникають у процесі реалізації правосуб'єктності.

Історико-правовий метод надав змогу дослідити генезу та розвиток таких понять, як «фізична особа», «правоздатність», «дієздатність», особливості їх нормативно-правового закріплення на різних історичних етапах становлення української державності (підрозділи 1.1, 3.1, 3.2, 4.1), а також генезу та розвиток міжнародно-правового регулювання відносин, пов'язаних із використанням штучного інтелекту (підрозділ 4.5).

За допомогою *метафізичного методу* здійснено диференціацію таких понять, як «дієздатність», «індивідуалізуючі ознаки фізичної особи», «ім'я фізичної особи» тощо, та проаналізовано окремі їх види (підрозділ 1.2, 2.1, 2.3). *Формально-логічний метод* використано для формулювання понять правосуб'єктності, правоздатності, дієздатності, людини, фізичної особи, робота тощо, встановлення та аналізу особливостей цих понять (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.3, 4.3, 4.5).

Використання *синергетичного методу* дозволило дослідити та визначити природу правосуб'єктності в сукупності її основних ознак, елементів та встановити зв'язки між елементами її структури (підрозділи 1.1, 1.2, розділи 3, 4). Використання таких загальнонаукових методів, як *аналіз та синтез*, використовувалося при вивченні складових елементів правосуб'єктності фізичної особи та ефективності правового регулювання відносин, що виникають у процесі її здійснення (підрозділ 1.2, розділи 3, 4).

За допомогою *індуктивного та дедуктивного методів* вдалося встановити місце категорій правосуб'єктності та її елементів у цивільному праві (підрозділ 1.2,

розділи 2, 3). *Метод аналогії* використовувався при формуванні гіпотези про те, що правосуб'єктність роботів зі штучним інтелектом повинна бути еквівалентною правосуб'єктності фізичних осіб (підрозділ 4.5), а також, що поняття «людина» є тотожним поняттям «фізична особа» та «індивід» (підрозділ 2.1).

Порівняльно-правовий метод дав змогу виявити і визначити шляхи імплементації позитивного зарубіжного досвіду законотворення, правової доктрини та судової практики у сфері правового регулювання відносин щодо здійснення правосуб'єктності фізичних осіб у вітчизняну правову систему (підрозділи 1.2, 2.2, 3.1, 3.2, 4.2, 4.3, 4.5). Також цей метод допоміг з'ясувати концептуальні підходи до розуміння поняття правосуб'єктності, теорій статичної і динамічної правоздатностей (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2).

Використання судової практики допомогло встановити розуміння сутності правосуб'єктності судовою практикою (розділи 1, 3, 4). *Метод правового моделювання* був використаний з метою формулювання відповідних пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства України та практики його застосування. (підрозділи 2.2, 3.2, розділ 4).

Наукова новизна отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним системним дослідженням, в якому викладена авторська концепція теоретичних і практичних аспектів здійснення правосуб'єктності фізичних осіб у цивільному праві України. Наукова новизна одержаних результатів конкретизована у таких найважливіших теоретичних положеннях, які виносяться на захист:

Уперше:

1) *доведено*, що, виходячи з концептуально-методологічної природи самообмеження у праві, можна сформулювати принципово нову для цивілістичної науки категорію – «самообмежувальні правові обставини особливого роду (*sui generis*)», під якими розуміються такі юридичні факти, настання яких залежить від власної волі фізичної особи – носія цивільної правоздатності та є підставою для самообмеження такої особи в її правоздатності через зменшення обсягу належних їй суб'єктивних цивільних прав до усунення відповідного юридичного факту;

2) *встановлено*, що принциповими умовами ідентифікації фізичної особи за допомогою біометричних даних є: достатність обсягу біометричних даних, які особа надає уповноваженому органу чи посадовій особі, для ідентифікації; захищеність баз біометричних даних фізичних осіб від несанкціонованого доступу;

3) *встановлено*, що, будучи за своєю природою умовою виникнення цивільних прав і обов'язків, правоздатність при цьому не перестає бути одночасно й можливістю особи мати цивільні права і обов'язки. Піддано сумніву твердження, що така змістова складова правоздатності, як умова виникнення прав, виключає іншу її змістову складову – можливість мати права. Доведено багатоаспектність правоздатності як правової категорії, яка, будучи специфічною здатністю мати право, є водночас і умовою виникнення цивільних прав та обов'язків, і можливістю мати суб'єктивні права та обов'язки;

4) *аргументовано*, що обмеження цивільної правоздатності настає у примусовому порядку (на відміну від природних чинників та самообмеження) як секундарна санкція за вчинене правопорушення шляхом поєднання обмежень майнових та немайнових суб'єктивних прав, причому не окремих, а відносно цілісної їх сукупності, що дозволяє стверджувати про тимчасове обмеження цивільної правоздатності загалом як здатності особи до нормальної участі у цивільно-правових відносинах;

5) сформульовано висновок про неможливість ототожнення понять «робот» і «штучний інтелект», які співвідносяться між собою як форма та зміст. Штучний інтелект можна розглядати як моделювання здатності до абстрактної, творчої думки – і особливо здатності до навчання – за допомогою цифрової комп'ютерної логіки. Натомість робот є пристроєм, машиною, основною здатністю якої є автоматизоване виконання однієї чи декількох завдань за зразком дій людини, якій властиві ознаки рухливості, сенситивності, аналітичності тощо. Доведено, що саме штучний інтелект надає роботу тих властивостей, якими прийнято його характеризувати, а саме розумність, здатність до аналізу та обробки інформації, а також до виконання завдань, на які він запрограмований;

б) *встановлено*, що поняття «електронна особа» може бути застосоване винятково до роботів із певними характеристиками, зумовленими наділенням їх штучним суперінтелектом, які свідчитимуть про їхню здатність самостійно діяти в рамках суспільних правовідносин, а отже, бути носіями специфічних прав і обов'язків. У цьому проявляється першочергова важливість диференційованого підходу до визначення питання про те: а) чи може той чи інший робот бути суб'єктом правовідносин; б) чи за своїми характеристиками він охоплюється поняттям «об'єкт цивільних правовідносин»;

7) *обґрунтовано*, що вироблення і закріплення уніфікованого підходу до правового регулювання відносин у сфері експлуатації роботів та штучного інтелекту не є доцільним з огляду на складність вироблення універсальних визначень понять «штучний інтелект» та «робот», а також на невідомий розвиток інноваційних технологій, а також – неможливість прогнозування подальших векторів руху у сфері робототехніки та досягнення усіх можливостей її майбутніх результатів, що може поставити під загрозу ефективність усього нормативно-правового регулювання. Доведено раціональність диференційованого підходу до правової регламентації правовідносин у сфері використання конкретних систем штучного інтелекту.

Удосконалено:

8) *обґрунтування* наявності спеціальної модусної дієздатності фізичних осіб, що характеризується такими особливостями: а) належить не всім фізичним особам, а лише визначеним категоріям осіб, що відмежовані певними критеріями (наявність спеціального правового статусу в залежності від виду діяльності, професії тощо); б) її обсяг залежить від правового модусу, який безпосередньо визначає та конкретизує специфіку прав і обов'язків фізичної особи, тим самим створюючи для неї спеціальний правовий статус; при цьому в порівнянні із законодавчо закріпленим

загальним цивільно-правовим статусом обсяг модусної цивільної дієздатності може варіюватись як у бік розширення прав і обов'язків, так і в бік звуження;

9) *визначення* поняття фізичної особи в цивільному праві, під якою запропоновано розуміти людину як носія свідомості та волі, яка наділена цивільною правосуб'єктністю, що дозволяє їй бути учасником цивільних правовідносин;

10) *визначення* поняття правоздатності фізичної особи, під якою пропонується розуміти забезпечену державно-правовими засобами впливу формальну здатність та можливість мати цивільні права та обов'язки, що належить фізичним особам як суб'єктам цивільно-правових відносин в рівному обсязі, яка виникає в момент народження людини, є постійною і сталою характеристикою правового становища протягом життя та припиняється в момент її біологічної смерті;

11) *диференціацію* за критерієм законодавчого закріплення індивідуалізуючих ознак фізичної особи на: а) індивідуалізуючі ознаки фізичної особи, що передбачені правовими нормами та б) індивідуалізуючі ознаки фізичної особи, що не передбачені правовими нормами. Індивідуалізуючі ознаки фізичної особи, що передбачені правовими нормами класифіковано на: а) приватноправові ознаки індивідуалізації (встановлені приватноправовими нормами галузевого законодавства) та б) публічно-правові ознаки індивідуалізації (встановлені публічно-правовими нормами галузевого законодавства з метою відокремлення фізичної особи як учасника публічних правовідносин). За сферами виникнення та існування індивідуалізуючі ознаки фізичної особи класифіковано на: побутові, територіальні, медичні, професійні, корпоративні та інші;

12) *твердження* про доцільність розподілу усіх фізіологічних індивідуалізуючих ознак фізичної особи на дві основні групи: дані про стан здоров'я особи та біометричні дані, що передусім пов'язане з вирішенням в рамках цивільно-правових відносин двох основних завдань: а) засвідчення особи; б) визначення рівня її дієздатності, що і досягається за допомогою вказаних груп ознак;

13) *положення* щодо комплексності категорії зображення як засобу індивідуалізації фізичної особи з огляду на акумулювання в собі двох чинників, які в сукупності впливають на ідентифікацію особи – фізіологічних (риси обличчя, будова тіла, колір очей тощо) та соціальних (стиль одягу, зачіска тощо);

14) *положення*, про те, що не всі персональні дані про фізичну особу носять характер конфіденційної інформації, а лише ті, перелік яких закріплений законодавством, а саме: дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження. Зважаючи на це, поняття «персональні дані» і «конфіденційні персональні дані» пропонується співвідносити як загальне і спеціальне;

15) *твердження*, що фізіологічні засоби індивідуалізації фізичної особи, зумовлені її біологічною природою, є сукупністю унікальних зовнішніх та внутрішніх характеристик людського організму фізичної особи, які ідентифікують її з-поміж інших осіб. До них належать: статева приналежність, вік, колір очей, відбитки пальців, група крові, особливі зовнішні прикмети (шрами, родимки) тощо. Обґрунтовано первинність саме фізіологічних ознак, які є визначальними

характеристиками фізичної особи як представника людського роду. Відповідно до соціальних засобів індивідуалізації фізичних осіб, основою яких є соціальність фізичної особи, віднесено: ім'я та прізвище фізичної особи, псевдонім, місце проживання та місце реєстрації, дата і місце народження, громадянство, цивільні стани, електронний підпис тощо;

16) *класифікацію* імені фізичної особи в залежності від порядку набуття на: загальне (ім'я, яке надається особі батьками або органом опіки при народженні), спеціальне (псевдонім, під яким особа працює в якості автора чи виконавця творів), та змінене (ім'я, яке особа змінює за власним бажанням або унаслідок зміни свого цивільного стану). Доведено, що така класифікація дозволить відстежити генезу цієї соціально-індивідуалізуючої ознаки щодо конкретної фізичної особи;

17) *перелік* характерних ознак цивільної правоздатності фізичних осіб: а) номінальна наявність правоздатності у будь-якої людини; б) рівність обсягу правоздатності фізичних осіб; в) натуральність цивільної правоздатності (виникнення в момент народження людини); г) комплексний характер функціональної структури цивільної правоздатності (складається зі взаємопов'язаних і взаємодетермінуючих прав та обов'язків); г) забезпеченість невідчужуваності цивільної правоздатності державно-правовими засобами впливу; д) позитивність цивільної правоздатності фізичної особи (припинення лише в момент біологічної смерті); е) необхідність реального забезпечення нормативно встановленої цивільної правоздатності особи реальним станом суспільних відносин; є) постійність та усталеність обсягу цивільної правоздатності (відрізняє її від належного кожній конкретній людині обсягу суб'єктивних цивільних прав); ж) спроможність цивільної правоздатності до об'єктивації певних правових можливостей людини у цивільно-правовій сфері;

18) *позицію* щодо необхідності нормативного закріплення можливості неповнолітніх вчиняти заповіт, однак із певними застереженнями, що обумовлені положеннями чинного цивільного законодавства. Існуючі законодавчі обмеження (ч. 2 ст. 32 ЦК) щодо розпорядження неповнолітніми особами певними категоріями належного їм майна унеможливають вільне включення такого майна потенційними неповнолітніми заповідачами до заповіту без відповідного схвалення батьків (піклувальників) та органу опіки і піклування. З метою захисту майнових прав та інтересів неповнолітніх та забезпечення неповнолітнім фізичним особам можливості повноцінно розпоряджатись належним їм майном запропоновано внести відповідні зміни у цивільне законодавство;

19) *позицію* про необхідність включення поруч з двома передбаченими законодавством класичними видами дефектів цивільної дієздатності фізичної особи адієздатності як спеціальної категорії, що означає тимчасову втрату здатності до здійснення юридично значущих дій (дефект волі) особи та яка може бути підставою для подальшого судового обмеження цивільної дієздатності чи визнання особи недієздатною, а також можливого визнання недійсними правочинів, вчинених у стані адієздатності, за умови створення належного законодавчого регулювання або формування відповідної уніфікованої судової практики.

Набули подальшого розвитку:

21) *твердження* про необхідність подальшого формування та вдосконалення розгалуженої комплексної системи міжнародно-правового захисту людини, здатної забезпечити визнання її найвищою соціальною цінністю та гарантувати їй широкий спектр політичних, економічних, соціальних та інших прав. Йдеться про реалізацію на міжнародному та національному рівнях принципу антропоцентризму як орієнтації держави та світового співтовариства перш за все на потреби людини. Наголошено на актуалізації міжнародної співпраці як первинної та основної ланки у сфері забезпечення прав людини, що повинна здійснюватися шляхом спільної розробки та прийняття стандартів щодо обсягу і змісту правового статусу людини та покладення на держави взаємних зобов'язань щодо дотримання вказаних міжнародно-правових стандартів у своєму національному законодавстві. Обґрунтовано важливість існування системи міжнародних стандартів прав людини, яка полягає у тому, що саме вони встановлюють мінімальний рівень загально визнаних прав і свобод, на якому ці права і свободи повинні реалізовуватись;

22) *позиція* щодо необхідності включення до переліку ознак фізичної особи категорії добросовісності з огляду на те, що, саме керуючись добросовісністю, особа утримується від вчинення протиправних дій. Це надасть можливість персоніфікувати фізичну особу як специфічного суб'єкта цивільних правовідносин та створить підґрунтя для подальшого векторного дослідження цієї категорії;

23) *обґрунтування* про те, що ідея рівності цивільної правоздатності фізичних осіб має три дискурси у відповідності до суб'єктного складу її розповсюдження – внутрішній, синтетичний (змішаний) та зовнішній. Внутрішній дискурс означає рівність цивільної правоздатності усіх громадян України між собою незалежно від будь-яких ознак, вказаних у ст. 24 Конституції України. Синтетичний (змішаний) дискурс спрямований на встановлення рівної цивільної правоздатності між громадянами України та іноземними громадянами й особами без громадянства. Зовнішній дискурс означає рівність цивільної правоздатності будь-яких іноземних громадян та осіб без громадянства між собою. Усі три вказані дискурси у діалектичному поєднанні складають комплексний суб'єктний зміст принципу рівності цивільної правоздатності в національній правовій системі України;

24) *положення* про те, що на сучасному етапі розвитку вітчизняного цивільного законодавства потребує свого вирішення комплекс питань, пов'язаних з ідентифікацією особи за її фізіологічними ознаками. Запропоновано вирішення означених проблем здійснити шляхом закріплення: а) процесуального значення змінних фізіологічних ознак (колір волосся, рослинність на обличчі та інше); б) приписів щодо ідентифікації близнюків, схожих осіб та двійників; в) механізмів правонаступництва у разі зміни особою статі, а також критеріїв визначення її правосуб'єктності; г) механізму ідентифікації особи за допомогою біометричних даних у сфері захисту комерційної таємниці, авторського права та інтелектуальної власності;

25) *твердження* про перспективність використання для ідентифікації фізичної особи такого виду біометричних даних, як райдужна оболонка ока. Цей вид біометричних даних може використовуватися для захисту інформації, що становить

комерційну таємницю. З огляду на те, що на сьогодні така інформація здебільшого зберігається в електронному вигляді, ідентифікація особи, яка отримує доступ до неї за особливостями райдужної оболонки ока, надасть можливість виключити випадки несанкціонованого доступу до комерційної таємниці. Забезпечення захисту такої інформації відповідатиме вимогам конфіденційності та обмеженості відомостей, що становлять комерційну таємницю;

26) *обґрунтування* необхідності розширення переліку підстав виникнення правонаступництва шляхом включення до них такої підстави, як зміна статі, з огляду на те, що зміна статі створює важливі правові наслідки для визначення статусу фізичної особи: вона фактично ідентифікується як абсолютно новий учасник цивільних правовідносин, але з комплексом набутих раніше майнових та немайнових особистих прав та обов'язків, захист яких неможливий без чіткої регламентації правового становища такого учасника. Доведено, що вирішення проблеми зміни статі особи знаходиться в площині розв'язання питання одностатевих шлюбів та у подальшому формалізації прав та обов'язків такого подружжя;

27) *обґрунтування* висновку, що біометрична ідентифікація є одним з перспективних методів вивчення фізіологічних індивідуалізуючих ознак, переваги якої відображаються у швидкості, високій ймовірності та технологічності. Обґрунтовано, що необхідність використання цього методу ідентифікації фізичної особи обумовлена соціальними аспектами суспільного життя та напрямами зовнішньої політики держави, які скеровані на гармонійне входження України до Європейського Співтовариства.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дослідженні положення, висновки, пропозиції можуть сприяти вдосконаленню правового регулювання відносин, що виникають та розвиваються у процесі здійснення правосуб'єктності фізичних осіб, та бути використані:

– у *науково-дослідній сфері* – як підґрунтя для подальших наукових досліджень проблем цивільного права та правового регулювання відносин за участю фізичних осіб;

– у *правотворчій діяльності* – для визначення напрямів удосконалення положень чинного законодавства, яке регулює відносини, що виникають та розвиваються у процесі здійснення правосуб'єктності фізичних осіб;

– у *правозастосовній діяльності* – при узагальненні судової практики, наданні рекомендацій із застосування законодавства, тлумаченні положень законодавства судовою та нотаріальною практикою;

– у *навчальному процесі* – для удосконалення навчально-методичного забезпечення, підготовки підручників, навчальних посібників, методичних розробок та викладання низки тем у розрізі навчальних курсів цивільного права.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, отримані автором самостійно.

У співавторстві автором опубліковані такі наукові праці: Стефанчук М.О., Давид Л.Л. Суб'єктивні цивільні права на промисловий зразок: проблеми здійснення та

захисту : монографія / М.О. Стефанчук, Л.Л. Давид. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2015. – 184 с. (автором особисто підготовлено матеріал з проблем здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб на промисловий зразок обсягом 2,5 д.а.), Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / За ред. Є.О. Харитонова. – Х.: ТОВ «Одіссей» – 2006. – 552 с. (автором особисто підготовлено матеріал з проблем здійснення і захисту особистих немайнових прав подружжя, батьків та дітей обсягом 1,3 д.а.), Научно-практический комментарий Семейного кодекса Украины / Под ред. Є.О. Харитонова. – Х.: ТОВ «Одіссей» – 2006. – 584 с. автором особисто підготовлено матеріал з проблем здійснення і захисту особистих немайнових прав подружжя, батьків та дітей обсягом 1,3 д.а.), Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: Том 1 / Уклад.: Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін. / За ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. – К: Правова єдність, 2009. – 1168 с. (автором особисто підготовлено матеріал з питань історичного розвитку правової доктрини правосуб'єктності фізичних осіб та особливостей її здійснення обсягом 20 д.а.), Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: Том 2 / Уклад.: Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін. / За ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. – К: Правова єдність, 2009. – 1240 с. (автором особисто підготовлено матеріал з питань історичного розвитку правової доктрини правосуб'єктності фізичних осіб та особливостей її здійснення обсягом 20 д.а.), Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) в 12-ти томах. – Т.1: Загальні положення / За ред. Проф. І.В.Спасибо-Фатєєвої. – Серія «Коментарі та аналітика. – Х.: ФО-П Колісник А.А., 2010. – 320 с. (співавтор коментаря до ст. 12-13, автором особисто підготовлено матеріал з питань меж здійснення суб'єктивних цивільних прав обсягом 1,8 д.а.), Науково-практичний класифікатор цивільного законодавства [Текст] : наук.-практ. посіб. / [Копиленко О. Л. та ін.] ; за ред. акад. Нац. акад. прав. наук України О. В. Зайчука ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 435 с. (автором особисто підготовлено матеріал з питань меж здійснення суб'єктивних цивільних прав обсягом 3,02 д.а.), Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України [Текст] : у 2 т. / за ред. О. В. Дзери [та ін.]. – 4-те вид., переробл. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – Т. 2 / [Н. С. Кузнєцова та ін.]. – 2011. – 1056 с. (автором особисто підготовлено матеріал з питань здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав при укладенні договору купівлі-продажу обсягом 1,7 д.а.), Кваліфікаційний (адвокатський) іспит. Кн. 5 : Цивільне право. / Р. О. Стефанчук, М.О. Стефанчук, А. П. Місяць, О. М. Слободян ; за наук. ред. О. Д. Святоцького, Р. О. Стефанчука, О. В. Дроздова. – К. : Ін Юре, – 2017. – 148 с. (підрозділи 2, 3. – С. 16-27) (автором особисто підготовлено матеріал з питань меж здійснення суб'єктивних цивільних прав обсягом 0,39 д.а.), Рішення Європейського суду з прав людини (збірник витягів) / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, О. М. Слободян, Р. Б. Сабодаш та ін.]; за заг. ред. Р.О. Стефанчука, О.В. Кийвець та В.В. Резнікової. – К.: АртЕк, 2017. – 225 с. (автором особисто підготовлено матеріал з проблем здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб обсягом 1,55 д.а.), Рішення Європейського суду з прав людини (статті 2, 6, 8, 9, 10, 12,

13, 14, 17, 18 та стаття 1 першого протоколу) / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, О. М. Слободян, Р. Б. Сабодаш та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука, О. В. Київець та В. В. Резнікової. – К.: АртЕк, 2018. – 440 с. (автором особисто підготовлено матеріал з проблем здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб обсягом 2,2 д.а.), Збірник рішень Європейського суду з прав людини / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, О. М. Слободян, Р. Б. Сабодаш та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука, О. В. Київець та В. В. Резнікової. – К.: АртЕк, 2018. – 225 с. (автором особисто підготовлено матеріал з проблем здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб обсягом 1,1 д.а.), Збірник цивільного законодавства. Загальна частина. Том 1 (I). / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, О. М. Слободян та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: АртЕк, 2018. – 729 с. (автором особисто підготовлено матеріал з проблем здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб обсягом 6,52 д.а.), Збірник цивільного законодавства. Загальна частина. Том 1 (II). / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, О. М. Слободян та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: АртЕк, 2018. – 757 с. (автором особисто підготовлено матеріал з проблем здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб обсягом 6,77 д.а.), Збірник цивільного законодавства. Загальна частина. Том 1 (III). / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, О. М. Слободян та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: АртЕк, 2018. – 777 с. (автором особисто підготовлено матеріал з проблем здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб обсягом 6,94 д.а.), Збірник цивільного законодавства. Загальна частина. Том 1 (IV). / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, О. М. Слободян та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: АртЕк, 2018. – 551 с. (автором особисто підготовлено матеріал з проблем здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб обсягом 4,92 д.а.), Збірник цивільного законодавства. Особлива частина. Суміжні інститути. Том 2 (I). / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, О. М. Слободян та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: АртЕк, 2018. – 713 с. (автором особисто підготовлено матеріал з проблем здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб обсягом 6,37 д.а.), Збірник цивільного законодавства. Особлива частина. Суміжні інститути. Том 2 (II). / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, О. М. Слободян та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: АртЕк, 2018. – 645 с. (автором особисто підготовлено матеріал з проблем здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб обсягом 6,13 д.а.), Збірник цивільного законодавства. Особлива частина. Суміжні інститути. Том 2 (III). / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, О. М. Слободян та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: АртЕк, 2018. – 554 с. (автором особисто підготовлено матеріал з проблем здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб обсягом 4,97 д.а.), Збірник цивільного законодавства. Особлива частина. Суміжні інститути. Том 2 (IV). / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, О. М. Слободян та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: АртЕк, 2018. – 577 с. (автором особисто підготовлено матеріал з проблем здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб обсягом 5,15 д.а.), Збірник антикорупційного законодавства : у 3-х ч. Ч. 1 / упоряд. О. А. Музика-Стефанчук, М. М. Стефанчук, М. О. Стефанчук, Р. О. Стефанчук ; за заг. ред. М. О. Стефанчука. – К.: АртЕк, 2018. – 781 с. (автором особисто підготовлено матеріал з

проблем здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб обсягом 11,35 д.а.), Збірник антикорупційного законодавства : у 3-х ч. Ч. 2 / упоряд. О. А. Музика-Стефанчук, М. М. Стефанчук, М. О. Стефанчук, Р. О. Стефанчук ; за заг. ред. М. О. Стефанчука. – К.: АртЕк, 2018. – 762 с. (автором особисто підготовлено матеріал з проблем здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб обсягом 11,07 д.а.), Збірник антикорупційного законодавства : у 3-х ч. Ч. 3 / упоряд. О. А. Музика-Стефанчук, М. М. Стефанчук, М. О. Стефанчук, Р. О. Стефанчук ; за заг. ред. М. О. Стефанчука. – К.: АртЕк, 2018. – 739 с. (автором особисто підготовлено матеріал з проблем здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб обсягом 10,73 д.а.), Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 6-те вид., перероб. і допов./ за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. Київ: Юрінком Інтер, 2019. Т. II. 1048 с. (автором особисто підготовлено матеріал з питань здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав при укладенні договору купівлі-продажу обсягом 1,7 д.а.), Кондратьєв Р. І., Стефанчук М. О. Дискусійні питання щодо системи загальних принципів здійснення суб'єктивних цивільних прав // Університетські наукові записки. – 2007. – № 2 (22). – С. 127-133 (автором особисто підготовлено матеріал з питань сутності та значення категорій «розумності», «добросовісності» та «автономії волі» та визначено їх місце в системі принципів здійснення суб'єктивних цивільних прав обсягом 0,5 д.а.), Стефанчук М. О., Цюкало Ю. В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав: поняття, умови, принципи // Наука і правоохорона. 2010. № 2 (8). С. 164–168 . (автором особисто підготовлено матеріал з питань принципів здійснення суб'єктивних цивільних прав обсягом 0,5 д.а.), Стефанчук Н.А., Давид Л.Л. Способы защиты субъективных гражданских прав на промышленный образец по законодательству Украины // Научно-практический журнал Экономика. Управление. Право. 2013. № 11 (47). С. 11–14 (автором особисто підготовлено матеріал з питань захисту суб'єктивних цивільних прав на промисловий зразок 0,2 д.а.), Стефанчук М. О., Давид Л. Л. Цивільно-правова охорона та захист прав на комерційне (фірмове) найменування // Право і суспільство – 2014. № 1–2. – С. 51–54 (автором особисто підготовлено матеріал з питань захисту суб'єктивних цивільних прав на комерційне найменування 0,25 д.а.), Стефанчук Р. О., Янчук А. О., Стефанчук М. М., Стефанчук М. О., Блажівська Н. Є. Право на евтаназію: за чи проти? // Патологія. – 2018. – Т. 15, № 3(44). – С. 390-395 (автором особисто підготовлено матеріал з питань здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав на евтаназію 0,15 д.а.), Стефанчук Р. О., Янчук А. О., Стефанчук М. М., Стефанчук М. О. Здоров'я як правова категорія // Світ медицини та біології. – 2019. – № 1(67). – С. 93–99 (автором особисто підготовлено матеріал з питань визначення правової категорії «здоров'я» та визначено її інформаційну структуру обсягом 0,15 д.а.),

Всі інші праці виконані автором без співавторства.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях відділу проблем приватного права та Вченої ради Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України.

Одержані в процесі дослідження висновки, узагальнення та пропозиції висвітлювалися у виступах та наукових повідомленнях на 22 міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних заходах: Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток господарсько-правового забезпечення сучасної економіки» (м. Донецьк, 27 жовтня 2006 р.); Міжнародній науковій конференції молодих учених «П'яті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький 27–28 жовтня 2006 р.); Круглому столі «Наукові засади та практика застосування нового Сімейного кодексу України» (25 травня 2006 р.); Міжнародній науковій конференції «Шості осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 26–27 жовтня 2007 р.); Другому всеукраїнському «круглому столі» «Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи)» (м. Львів, 1–2 грудня 2006 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблема правосуб'єктности: современные интерпретации» (м. Самара, Російська Федерація, 27 лютого 2009 р.); Науково-практичному круглому столі «Пан'європейська кодифікація приватного права та її вплив на кодифікацію цивільного законодавства України», (м. Хмельницький, 19 листопада 2010 р.); I науковій конференції «Перспективы развития частного права» (м. Єкатеринбург, Російська Федерація, 17–18 березня 2011 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правоосвітницька діяльність юридичних клінік на базі вищих навчальних закладів» (м. Дніпропетровськ, 18 березня 2011 р.); V Міжнародній науковій конференції «Современные достижения в науке и образовании» (м. Нетанія, Ізраїль, 27 вересня – 4 жовтня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Внутрішні та зовнішні загрози національній безпеці держави» (м. Київ, 2 квітня 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції (з міжнародною участю) «Реформування законодавства України в умовах інтеграції до Європейського Союзу» (м. Тернопіль 27 березня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної науки» (м. Київ 13–14 листопада 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 20–21 листопада 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Харків 20–21 листопада 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Дніпропетровськ 4–5 березня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 8–9 квітня 2016 р.); VI Міжнародному цивілістичному форумі «Приватне право України і європейська інтеграція» (м. Київ, 14–15 квітня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвеевські цивілістичні читання)» (Київ, 8 листопада 2016 р.); Всеукраїнському круглому столі «Права людини в Україні: реалізація, захист і перспективи» (м. Київ, 9 грудня 2016 р.); Міжнародному науково-практичному круглому столі «Теорія та практика адаптації законодавства України

до законодавства ЄС» (м. Київ, 06 червня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС» (м. Київ, 8 червня 2018 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації висвітлено у 90 публікаціях: одній одноосібній монографії «Цивільна правосуб'єктність фізичних осіб та особливості її здійснення»; одній колективній монографії «Суб'єктивні цивільні права на промисловий зразок: проблеми здійснення та захисту»; 26 статтях, опублікованих у вітчизняних фахових виданнях; 15 наукових статтях у наукових періодичних виданнях інших держав; 2 статтях у інших науково-періодичних виданнях та збірниках наукових праць; 23 коментарях законодавства та у матеріалах і тезах доповідей 22 науково-практичних конференцій і круглих столів.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які включають в себе тринадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та шести додатків. Загальний обсяг дисертації становить 473 сторінки, з них список використаних джерел складається з 456 найменувань та міститься на 44 сторінках та додатки – на 28 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено зв'язок дисертації з науковими програмами, темами, планами, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, охарактеризовано методи наукового пізнання, використані у дослідженні, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, охарактеризовано особистий внесок здобувача у працях, виконаних у співавторстві, наведено інформацію про апробацію результатів дисертаційного дослідження, а також відомості про публікації за темою, анонсовано структуру дисертації, зазначено її загальний обсяг.

Розділ 1 «Загальнофілософське та правове розуміння фізичної особи та її правосуб'єктності в цивільному праві» складається із двох підрозділів, у яких розкрито особливості історико-правового розвитку поняття фізичної особи, а також досліджено поняття правосуб'єктності фізичної особи як цивільно-правової категорії.

У *підрозділі 1.1 «Історико-правовий розвиток поняття «фізична особа»* досліджено особливості становлення та розвитку системи міжнародно-правових актів, присвячених регламентації визнання, закріплення та захисту прав і основних свобод людини. Важливість існування міжнародних стандартів прав людини полягає у тому, що саме вони встановлюють мінімальний рівень загальноновизнаних прав і свобод, на якому ці права і свободи повинні реалізовуватись.

Визначено тенденції історико-правового розвитку поняття «фізична особа» та встановлено специфіку його розуміння у правових доктринах різних часів. Зроблено висновок, що зародження категорії «фізична особа» тривало в доволі складних умовах, що пов'язано із еволюцією суспільного устрою, домінуванням теологічних доктрин суспільного життя, відсутністю розуміння найвищої соціальної цінності людини у державі в цілому та суспільних відносинах зокрема. Водночас саме у стародавні часи відбувається започаткування ідеї необхідності

регулювання суспільних відносин, підґрунтям якого є утвердження системи суб'єктів, які мають бути наділені відповідними правами та обов'язками, або навпаки позбавлені них.

Встановлено, що надбання римського права надало можливість розглядати фізичну особу у цивільних правовідносинах не як біологічну істоту, а як невід'ємного учасника, який від народження має комплекс індивідуалізуючих ознак (фізіологічні та соціологічні), а також є носієм прав і свобод. Досягненням римських юристів також є виокремлення категорії «правосуб'єктність» як основної умови участі фізичної особи у правовідносинах, яка складається з правоздатності (можливості бути носієм цивільних прав і обов'язків) та дієздатності (можливості на практиці здійснити власні права та нести відповідальність за невиконання обов'язків).

Наголошено на динамічному розвитку правової категорії «фізична особа» в українському цивільному праві із максимальним дотриманням принципу рівності та рецепцією позитивного досвіду правового регулювання цивільних правовідносин європейських країн.

Підрозділ 1.2 «Поняття правосуб'єктності фізичної особи як цивільно-правової категорії» присвячено дослідженню сутності і правової природи правосуб'єктності фізичної особи та її складових елементів. Встановлено, що в теорії цивільного права склалося два основні підходи до розуміння поняття правоздатності: 1) як особливого суб'єктивного права; 2) як недоцільності такого ототожнення із суб'єктивним цивільним правом. Обґрунтовано багатоаспектність категорії правоздатності, яка, будучи можливістю мати право, є водночас і передумовою виникнення цивільних прав і обов'язків.

Підтримано позицію щодо можливості виокремлення наступних особливостей правоздатності: а) специфічний зміст, який полягає у здатності (можливості) мати будь-які законні цивільні права та обов'язки; б) специфічний обсяг, який полягає у тому, що всі фізичні особи є рівними у здатності мати цивільні права та обов'язки. Проте в окремих випадках цивільну правоздатність може бути обмежено законом; в) специфічне призначення – покликана забезпечити кожній фізичній особі юридичну можливість набувати конкретних цивільних прав та обов'язків, використовуючи які, особа задовольняє свої інтереси та досягає мети; г) наявність тісного зв'язку правоздатності з особою її носія, оскільки закон не допускає її відчуження чи передачу іншій особі.

Запропоновано під категорією «правовий модус» розуміти сукупність правових норм, що закріплюють права та обов'язки фізичних осіб, які належать до визначених соціальних груп. Зроблено висновок про існування такого поняття, як спеціальна модусна дієздатність, та визначено її особливості.

Розділ 2 «Індивідуалізуючі ознаки фізичної особи» складається із трьох підрозділів, що присвячені вивченню поняття та ознак фізичної особи, особливостей фізіологічних та соціальних індивідуалізуючих ознак фізичної особи та їх значення для участі у цивільних правовідносинах.

У підрозділі 2.1 «Поняття та ознаки фізичної особи як самостійної цивільно-правової категорії» основну увагу присвячено дослідженню фізичної особи як суб'єкта цивільних прав і обов'язків. Встановлено, що сьогодні терміном «особа» у нормативно-правових актах позначають суб'єкта права. Під час першого етапу

нормотворення за часів здобуття незалежності у цивільному законодавстві України не існувало чіткого визначення поняття «особа», оскільки вказаний термін вживався у розумінні «суб'єкта, який укладає угоду» (ч. 2 ст. 44 ЦК УРСР), «представника або суб'єкта, якого представляють» (ст. 68, 69, 70 ЦК УРСР), «зобов'язальної сторони» (ст. 151 ЦК УРСР), «порушника зобов'язання» (ст. 209 ЦК УРСР) тощо, в той час як ЦК України вносить суттєву ясність у застосування цього терміну в законодавстві і визначає фізичну особу як учасника цивільних правовідносин.

Розглянуто питання співвідношення понять «людина», «особа», «особистість» та «індивід». Встановлено, що людина з точки зору природничих наук і психології – це біологічний вид, який має низку якостей, властивих всьому виду, без урахування індивідуальних відмінностей. Поняття людини включене в сучасне тлумачення та розуміння поняття «особа»: поняття людини, що посідає певне, переважно високе, становище у суспільстві, у колективі тощо. Із поняттям «особа» пов'язане також і поняття «особистість», проте категорії насправді мають свої відмінності. Встановлено, що «особистість» – термін складний і багатогранний, який втілює в себе психологічні та психічні характеристики. Індивід – це окремо взятий представник людського роду із властивими йому неповторними індивідуальними рисами.

Запропоновано під індивідуалізацією фізичної особи розуміти процес наділення фізичної особи сукупністю певних ознак, що ідентифікують її з-поміж інших фізичних осіб і визначають її унікальність та неповторність як суб'єкта цивільних правовідносин.

Аналіз теоретичних положень свідчить про існування диференційованих підходів до питання ознак індивідуалізації фізичних осіб. Піддано критиці висловлені в доктрині позиції щодо віднесення до ознак індивідуалізації фізичних осіб ім'я, місця проживання, власного підпису особи, її громадянства, віку тощо. Висловлено думку, що наведені вище індивідуалізуючі ознаки позбавлені будь-якої системності та послідовності, що унеможлиблює формування розширеного бачення та розуміння цілісної системи ознак і способів індивідуалізації фізичних осіб. Доведено доцільність диференціації індивідуалізуючих ознак фізичної особи на фізіологічні (біометричні) та соціальні. Встановлено, що складність та комплексність правового статусу фізичної особи у цивільних правовідносинах зумовлене поєднанням систем фізіологічних та соціальних ознак, які у своїй сукупності відіграють винятково важливу роль для комплексної характеристики індивіда як основного суб'єкта цивільних правовідносин.

Підрозділ 2.2 «Фізіологічні індивідуалізуючі ознаки фізичної особи та їх значення для участі у цивільних правовідносинах» присвячено дослідженню особливостей фізіологічних ознак індивідуалізації фізичної особи та їх диференціації. Досліджено співвідношення законодавчо закріплених категорій «біометричні дані» та «біометричні параметри». Встановлено, що: а) біометричні параметри – це сукупність притаманних людині біометричних даних (відцифрований образ обличчя особи) та параметрів (колір волосся чи його відсутність, форма носу та губ); б) при визначенні біометричних параметрів законодавець вказує на належність до цієї категорії особистісних поведінкових рис, що може бути пов'язане з використанням зовнішньої схожості з іншою особою при копіюванні його звичок чи поведінки (манера

розмовляти, жести тощо); в) біометричні параметри слід вважати джерелом біометричних даних особи, за допомогою яких відбувається фіксація достатньо стабільних фізіологічних характеристик.

Доведено, що відбитки пальців як вид біометричних даних не розглядаються цивільним законодавством як самостійна індивідуалізуюча ознака фізичної особи, адже вони є лише фізіологічною особливістю людини, що фіксується в окремих документах. Своєю чергою саме ці документи і слід розглядати як джерело відомостей про фізичну особу, що визначають рівень її правосуб'єктності у цивільно-правових відносинах.

Зроблено висновок, що запровадження біометричних даних є позитивним досвідом, спрямованим для забезпечення безпеки фізичних осіб та швидкості їх ідентифікації не тільки у сфері цивільного обігу, а й у інших галузях суспільного життя. Виокремлено два вихідних принципи формування системи біометричної ідентифікації особи. По-перше, обсяг біометричних даних повинен бути достатнім для ідентифікації. По-друге, уповноважені органи влади або посадові особи мають забезпечити захищеність баз біометричних даних шляхом обмеження доступу до такої інформації.

У підрозділі 2.3 «Соціальні індивідуалізуючі ознаки фізичної особи та їх значення для участі у цивільних правовідносинах» основну увагу зосереджено на дослідженні диференціації соціальних засобів індивідуалізації фізичних осіб. Встановлено, що соціальні індивідуалізуючі ознаки – це комплекс властивостей, притаманних конкретній фізичній особі, які підкреслюють її індивідуальність у цивільних правовідносинах та характеризують особливості її суспільного буття.

Виявлено недосконалість чинного законодавства в сфері захисту персональних даних та інформації, у частині нормативної неузгодженості щодо визначення видів інформації, які слід відносити до конфіденційної, а також розроблено пропозиції щодо її усунення шляхом внесення відповідних змін до ч. 2 ст. 21 Закону України «Про інформацію». Крім того, рекомендовано закріпити у ч. 2 ст. 24 ЦК України положення про визначення фізичної особи суб'єктом персональних даних, що дозволить визнати персональні дані об'єктом цивільно-правового захисту.

Встановлено, що фізична особа як учасник цивільних правовідносин може мати декілька імен, при чому одне з них особа отримує від народження, а інше (псевдонім) може обирати самостійно. У таких випадках кожне з імен визначає рівень правосуб'єктності фізичної особи у цивільних правовідносинах. Доведено, що ім'я істотно впливає на рівень правосуб'єктності, виконуючи роль своєрідного чинника обмеження, тобто доступності тих чи інших видів цивільних правовідносин конкретній фізичній особі.

Зроблено висновок, що акти цивільного стану відображають юридично значимі аспекти суспільного життя фізичної особи, які дозволяють індивідуалізувати її у цивільно-правових відносинах. Доведено, що акти цивільного стану не слід розглядати як одну соціальну індивідуалізуючу ознаку, оскільки вони поєднують в собі особливості сімейного життя особи, стан її громадянства, аспекти психічного здоров'я та походження фізичної особи.

Розділ 3 «Цивільна правоздатність фізичної особи» складається з трьох

підрозділів, у яких розглянуто поняття цивільної правоздатності та її розвиток у цивільно-правовій доктрині, проаналізовано теорію «динамічної правоздатності» та її вплив на українську правову систему, а також концепцію «обмеженої правоздатності» та проблеми її застосування.

У підрозділі 3.1 «Поняття цивільної правоздатності та його розвиток у цивільно-правовій доктрині» розглянуто основні доктринальні підходи до визначення поняття та природи цивільної правоздатності фізичної особи. Встановлено, що концептуальне визначення та належна доктринальна інтерпретація фундаментальної юридичної категорії «цивільна правоздатність» є важливим завданням сучасної цивілістичної науки, зважаючи на недостатню урегульованість деяких аспектів здійснення правоздатності фізичної особи у чинному законодавстві. Це пояснюється, серед інших чинників, існуванням різних концепцій цивільної правоздатності у цивільно-правовій доктрині, зокрема щодо моменту виникнення цивільної правоздатності, способів здійснення, структурно-функціонального змісту досліджуваного поняття, підстав, порядку та особливостей обмеження правоздатності фізичної особи тощо.

Визначено найважливіші характерні ознаки, притаманні науково-методологічному та законодавчому розумінню зазначеної категорії у сучасній національній правовій системі України, а також запропоновано авторське визначення поняття «цивільна правоздатність фізичної особи».

Щодо вирішення науково-практичної проблеми визначення моменту виникнення у фізичної особи цивільної правоздатності встановлено, що чинне цивільне законодавство України декларує тільки охорону інтересів ненародженої дитини, а не наявність у неї цивільної правоздатності ще до народження, що залишає, наприклад, можливість здійснення абортів, виходячи з того, що саме момент народження дитини вважається моментом настання у людини права на життя та набуття нею цивільної правоздатності, яка згідно положень ЦК України належить кожній людині-фізичній особі, але не ембріону. Зазначене питання є ключовим для визначення поняття «людина» у контексті її здатності бути носієм певного обсягу цивільних прав та обов'язків та спроможності виступати елементом структурно-функціональної архітектоніки конструкції «цивільна правоздатність фізичної особи».

Обґрунтовано, що позитивний досвід регулювання поняття та змісту цивільної правоздатності фізичної особи в зарубіжних країнах може стати важливим підґрунтям для удосконалення відповідного інституту у вітчизняному цивільному праві.

Підрозділ 3.2 «Теорія «динамічної правоздатності» та її вплив на українську правову систему» присвячено дослідженню особливостей однієї з домінуючих у цивілістиці теорій правоздатності – теорії динамічної правоздатності.

Встановлено, що проблема правоздатності особи належить до числа найважливіших та найбільш дискусійних питань у науці приватного права. Констатовано, що аргументи на користь правоздатності як природної властивості людини, яка належить їй незалежно від волевиявлення держави, є лише констатацією рівня розвитку правосвідомості людства. Це загальна абстракція моделі правоздатності (універсальні вихідні положення). Але фактичне її втілення на рівні правовідносин так чи інакше прив'язується до меж територій держав, на

які розповсюджується дія національних правових систем (національних законів). Такі закони діють з урахуванням загально сприйнятої свідомості суспільства, відбивають певні національні, культурні, а іноді й релігійні тенденції. Певна річ, що це може мати вплив на розбіжності в обсязі та змісті правоздатності людини у різних країнах, або навіть окремих їх територіальних утворень.

Піддано критиці підхід прихильників теорії статичної правоздатності та обґрунтовано висновок, що теорія «динамічної правоздатності» (у розумінні наявності динамічного стану цивільної правоздатності) не лише має право посідати одне з визначальних місць у теорії сучасної правової науки, а й чинить практичний вплив на українську правову систему.

Піддано сумніву абсолютність принципу «рівності правоздатності» для фізичних осіб. Проаналізувавши окремі категорії фізичних осіб, цивільна правоздатність яких у конкретних правовідносинах може бути відмінною від загальної (зокрема це: а) особи, які не досягли певного віку; б) особи, які визнані недієздатними; в) іноземці та особи без громадянства; г) особи, які згідно з законом мають переважні права тощо), зроблено висновок про існування випадків нерівності правоздатності певних категорій фізичних осіб. Наведене є додатковим аргументом на користь обґрунтування існування теорії динамічної правоздатності.

У підрозділі 3.3 «Обмежена правоздатність» та проблеми її застосування» основна увага зосереджена на встановленні специфіки концепції «обмеженої правоздатності» як однієї з найбільш проблемних та дискусійних питань у сучасній цивілістичній науці.

Акцентовано, що обмеження дієздатності фізичної особи або визнання особи недієздатною необхідно відрізнити від обмеження цивільної правоздатності в цілому. У першому випадку йдеться про природні умови, що індивідуально характеризують особистість, яка не спроможна самостійно користуватися правами, тобто бути саме дієздатною, активною, самостійно позиціонувати себе у цивільно-правових відносинах. У подібний спосіб обмежується фактичне користування та розпорядження належними особі окремими суб'єктивними цивільними правами. Водночас цивільна правоздатність як здатність бути носієм цивільних прав та обов'язків може бути обмежена або у порядку самообмеження за бажанням самої правоздатної особи, або як наслідок санкції за скоєне правопорушення, в результаті якої обмежується її здатність мати цивільні права та нести обов'язки, а не тільки фактично користуватися та виконувати їх.

Визначено співвідношення обмежень майнових прав фізичних осіб з суб'єктивним правом. Встановлено, що обмеження є включеними у суб'єктивні цивільні права як необхідний елемент, який дозволяє забезпечити законні інтереси усіх зацікавлених осіб, а також належним чином врахувати публічно-правові інтереси суспільства та держави в цілому. Зроблено висновок, що обмеження не впливають на загальний юридичний зміст суб'єктивного цивільного права, однак ускладнюють можливості його здійснення у цивільно-правових відносинах.

Висловлено думку, що якщо вважати самообмеження однією з можливих моделей реалізації концепції «обмеженої правоздатності» у цивільному праві, то обмеження цивільної правоздатності за вольовим ставленням особи до подібної зміни її правового статусу може бути примусовим та добровільним.

Сформульовано принципово нову для цивілістичної науки категорію – «самообмежувальні правові обставини особливого роду (*sui generis*)». При цьому межі, юридичний зміст та умови застосування подібних самообмежень встановлюються спеціальними законами інституціонального характеру про правовий статус окремих органів публічної влади або певні види діяльності.

Розділ 4 «Цивільна дієздатність фізичної особи (особливості здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав)» складається із п'яти підрозділів, які присвячені дослідженню поняття цивільної дієздатності, питань здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав малолітніми, особливостей дієздатності неповнолітніх, а також впливу інноваційних технологій на правосуб'єктність фізичної особи.

Підрозділ 4.1 «Поняття цивільної дієздатності та його розвиток у цивільно-правовій доктрині» присвячений дослідженню специфіки основних доктринальних підходів до визначення поняття та природи цивільної дієздатності фізичної особи.

Досліджено генезу та розвиток поняття «дієздатність» як у вітчизняній, так і зарубіжній історії права. Встановлено, що зародження правової категорії «дієздатність» відбувалось одночасно з виникненням та встановленням права. На підставі аналізу історичних джерел зроблено висновок, що розвиток інституту «дієздатності» на території сучасної України відбувався під впливом політичних, економічних та соціальних процесів суспільства. Приватне римське право, феодалне право Київської Русі, закони цивільні, проект цивільного уложення (в якому передбачалось введення інституту дієздатності), західноєвропейський правовий досвід слугували теоретичною базою для юридичного оформлення такого соціально-значимого інституту. Великих зусиль для створення необхідної бази щодо законодавчого закріплення поняття «дієздатність» доклали вчені.

Окрему увагу присвячено дослідженню особливостей нормативного закріплення поняття дієздатності у положеннях найвизначніших вітчизняних і зарубіжних пам'яток правової думки, таких як: Закони XII таблиць, Руська Правда, Кодекс Юстиніана, статuti Великого князівства Литовського, «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., Цивільний кодекс Східної Галичини 1797 р., Французький цивільний кодекс 1804 р., «Собрание малороссийских прав» 1807 р., Німецьке цивільне уложення 1896 р., Цивільний Кодекс УРСР 1963 р. та ін.

З урахуванням різноманітних підходів до визначення змісту дієздатності підтримано думку щодо доцільності розгляду цивільної дієздатності відокремлено від інших видів дієздатності (які встановлюються господарським, адміністративним, сімейним, трудовим правом) як категорію, що складається зі: 1) здатності вчиняти юридичні дії (правочиноздатність, тестаментоздатність, трансдієздатність) та 2) здатності виконувати обов'язки. Деліктоздатність, як обов'язок відповідати за вчинений делікт, потрібно розглядати не як елемент дієздатності, а як рівний з нею компонент правосуб'єктності. Обґрунтовано необхідність конкретизації дієздатності в цивільному законодавстві та визначення її як здатності фізичної особи бути учасником саме цивільних правовідносин.

У підрозділі 4.2 «Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав малолітніми в межах своєї дієздатності» значну увагу присвячено дослідженню та встановленню особливостей дієздатності малолітніх осіб.

Проаналізовано іноземний досвід правового регулювання відносин щодо визначення обсягу цивільної дієздатності малолітніх осіб. Встановлено, що цивільне законодавство і цивілістична наука зарубіжних країн мають певні відмінності в розумінні дієздатності малолітніх осіб та її обсягу. Зазначено, що в деяких країнах (Японія, США) частково дієздатні особи називаються недієздатними або такими, що позбавлені дієздатності. Проте більшість із названих суб'єктів, виключаючи душевнохворих і малолітніх до 7 років, фактично наділені частковою дієздатністю.

Висловлено думку, що встановлення вікового цензу для визначення обсягу дієздатності малолітніх осіб є обґрунтованим та доцільним, оскільки наділення правом активно приймати участь (навіть у мінімальних межах) у цивільно-правових відносинах усіх дітей без виключення (навіть немовлят) є формалізованою прокламацією.

Встановлено, що способи здійснення суб'єктивних цивільних прав, у тому числі й особами віком до 14 років, поділяють на фактичні та юридичні. Під фактичними способами слід розуміти діяння, які зазвичай не є юридично значущими, наприклад, коли особа фактично проживає у будинку, чим здійснює своє право власності на нього. Юридичними способами слід вважати юридично значущі діяння, наслідком яких є виникнення, зміна чи припинення правовідносин.

Підтримано висловлену у доктрині позицію про те, що у випадках, коли малолітній, ще не досягнувши 14-річного віку, працює за трудовим договором (наприклад, у відповідних сферах мистецтва – кіноіндустрії, цирку тощо), йому має бути надано право вільного розпорядження своїми доходами (виняткова дієздатність). Запропоновано сформулювати це правило аналогічно нормі про емансипацію неповнолітніх (ст. 35 ЦК), проте без надання малолітнім повної дієздатності, а саме: «малолітній, що досяг дванадцятирічного віку, якщо він працює за трудовим договором, займається професійно спортом, вправі самостійно розпоряджатися сумою свого заробітку та несе самостійну відповідальність за своїми зобов'язаннями у межах цієї суми (виключна дієздатність). У разі нестачі коштів малолітнього субсидіарну деліктну відповідальність за його зобов'язаннями несуть його законні представники».

Особливість дієздатності законних представників полягає у цільовій спрямованості зазначених дій, які здійснюються в інтересах інших осіб – малолітніх. Отже, така дієздатність з теоретичної точки зору є типовим проявом трансдієздатності, тому пропонується іменувати її допоміжною. Щодо трансдієздатності осіб віком до 14 років закон визначає обмежені (мінімальні) її риси. Що стосується можливості малолітнього обирати собі представника, законом чітко встановлено перелік таких осіб, а щодо малолітнього лише зазначається про з'ясування його думки, наприклад, при обранні йому опікуна. Право ж бути представником для малолітньої особи законом взагалі не передбачено.

Обґрунтовано доцільність удосконалення вимоги законодавства щодо встановлення мінімального віку набуття часткової дієздатності, розширення обсягу правочиноздатності малолітніх осіб, а також надання їм можливості самостійно звертатися по безоплатну правову допомогу з метою захисту своїх суб'єктивних прав та інтересів, а також розроблено конкретні пропозиції щодо

внесення змін у положення ЦК України.

Підрозділ 4.3 «Дієздатність неповнолітніх та проблеми їх емансипації» присвячено дослідженню та встановленню особливостей дієздатності неповнолітніх осіб, а також випадків надання їм повної цивільної дієздатності.

Проаналізовано положення чинного вітчизняного законодавства, присвяченого правовому регулюванню відносин щодо визначення обсягу цивільної дієздатності неповнолітніх осіб, а також законодавчий досвід зарубіжних країн, зокрема, Франції, Німеччини, Великої Британії, США та ін. Зроблено висновок про його неоднорідність, а також про існування різних за змістом законодавчих підходів як до визначення віку, з якого фізична особа вважається повнолітньою, так і до обсягу правомочностей, якими наділені неповнолітні.

Досліджено іноземний досвід законодавчого наділення неповнолітніх можливістю розпоряджатись належним їм майном на випадок своєї смерті, а також підхід вітчизняного законодавця у частині врегулювання зазначених правовідносин. На підставі аналізу ст. 1234 ЦК України виокремлено специфічні риси права на вчинення заповіту в частині визначення його суб'єктів та сформульовано висновок про відсутність у законодавстві заборони вчинення заповіту неповнолітньою особою, що набула повну цивільну дієздатність в порядку, встановленому законом.

Підтримано позицію науковців щодо необхідності нормативного закріплення можливості неповнолітніх вчиняти заповіт, однак із певними застереженнями, що обумовлені положеннями чинного цивільного законодавства, а також розроблено конкретні пропозиції щодо внесення змін до ЦК України.

Зроблено висновок про правове закріплення отримання неповнолітнім статусу повністю дієздатної особи двома способами – наданням та набуттям. При цьому під наданням повної цивільної дієздатності розуміємо прийняття компетентним органом (у нашому випадку органом опіки і піклування або судом) відповідного рішення за наявності передбачених законом підстав. Натомість набуття повної цивільної дієздатності в контексті ч. 2 ст. 34 ЦК України сприймається як результат самостійного вчинення неповнолітнім юридичної дії (у нашому випадку укладення шлюбу), яка передбачена законодавством і тягне за собою правові наслідки у вигляді отримання особою повної цивільної дієздатності без додаткового санкціонування з боку інших осіб чи держави.

У підрозділі 4.4 «Проблеми участі в цивільних правовідносинах фізичних осіб з дефектом дієздатності» досліджено проблемні аспекти участі у цивільних правовідносинах фізичних осіб, дієздатність яких обмежена, а також недієздатних фізичних осіб.

На основі формально-догматичного та юридико-технічного аналізу нормативних положень ЦК України зроблено висновок про те, що обмеження дієздатності та визнання особи недієздатною є принципово можливими як щодо цілком дієздатних осіб, так і щодо осіб, які досягли віку 14 років, тобто частково дієздатних. Натомість особи, які не досягли вказаного віку, вважаються такими, чия дієздатність ще не може зазнавати жодних негативних обмежень, адже є такою, що не настала, а тому відсутній і безпосередній об'єкт обмежувального (дефектогенного) впливу держави. Водночас якщо стосовно визнання особи недієздатною вказаний аспект досить чітко регламентований, в частині обмеження дієздатності, то зміст

ст. 36 ЦК України потребує уточнення та приведення у відповідність із загальними принципами цивільного права та найважливішими засадами публічного порядку.

Доведено, що обтяження правового статусу фізичної особи частковим дефектом шляхом обмеження її цивільної дієздатності є можливим за виключної умови дотримання правових підстав та порядку, встановленого законом. Зазначене правило є важливою гарантією прав і свобод людини, способом захисту правового статусу особи від безпідставних, свавільних, протизаконних або позазаконних дій та актів органів публічної влади.

Обґрунтовано, що сам по собі факт нанесення моральної, а не тільки матеріальної шкоди, внаслідок медичних підстав, передбачених цивільним законодавством, слід вважати достатньою правовою підставою для порушення справи про обмеження цивільної дієздатності особи, що буде виконувати і попереджальну функцію.

Доведено доцільність розгляду тимчасового стану адієздатності як підстави для подальшого обмеження цивільної дієздатності або визнання особи недієздатною. Запропоновано у цивільному законодавстві встановлення можливості настання зворотної сили для правочинів, вчинених фізичною особою у такому стані, з визнанням їх недійсними за умови окремої вказівки у рішенні суду на те, що особа мала суттєвий дефект волі в момент укладання конкретного правочину.

Підрозділ 4.5 «Вплив інноваційних технологій на правосуб'єктність фізичної особи та перспективи правового регулювання їх використання» присвячено дослідженню впливу сучасних технологій на вироблення нових підходів до правового регулювання суспільних відносин щодо здійснення правосуб'єктності фізичних осіб.

Досліджено поняття та особливості таких категорій, як «робот» та «штучний інтелект», на підставі чого зроблено висновок щодо їх співвідношення як форми та змісту.

Встановлено відсутність у законодавстві України норм, присвячених нормативній регламентації відносин щодо використання досягнень робототехніки, а також ідентифікації роботів зі штучним інтелектом як суб'єктів правовідносин. Зазначено, що ця проблема носить загальносвітовий характер. Лише окремі держави поступово починають заповнювати нормативами ці масштабні прогалини. Висловлено думку, що стандартизація у цій сфері повинна бути здійснена, перш за все, на глобальному рівні.

Досліджено основні результати європейського проекту «RoboLaw» («Робоправо»), який присвячений дослідженню етичних, правових та суспільних проблем робототехніки, зокрема, пошуку шляхів впровадження новітніх технологій в галузі біороботики в національні та європейські правові системи, з урахуванням традиційних правових категорій та кваліфікацій, а також ризиків для основних прав і свобод. Зроблено висновок, що головним досягненням проекту RoboLaw стало вироблення підходу щодо доцільності розгляду кожного випадку взаємодії з роботами індивідуально, маючи справу окремо з кожним видом додатків, вказуючи на технічні особливості кожного, і тільки з урахуванням цього виникне можливість визначати етичні і правові наслідки появи і поширення технологій робототехніки.

Проаналізовано наукові підходи до визначення особливостей правосуб'єктності роботів. Зроблено висновок про те, що на сьогодні серед

науковців відсутня єдність щодо формування концепції правового регулювання відносин у сфері використання досягнень робототехніки, а також щодо місця роботів та штучного інтелекту у структурі цивільних правовідносин. Доведено доцільність підходу щодо диференційованого визначення місця роботів у структурі цивільних відносин, за яким роботи зі штучним інтелектом можуть бути як суб'єктами цивільних правовідносин, так і об'єктами.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на підставі доктринального аналізу наукових джерел, цивільного законодавства та судової практики наведено теоретичне узагальнення і запропоновано теоретичні положення задля розробки цілісної наукової концепції правосуб'єктності фізичних осіб у цивільному праві.

Вирішення наукових завдань дало підстави сформулювати такі висновки, пропозиції та рекомендації, спрямовані на досягнення мети дослідження.

1. Аналіз основних тенденцій історико-правового розвитку категорії «фізична особа» в національній правовій традиції дозволяє говорити про наступне:

- істотний вплив на становлення категорії «фізична особа» в українському цивільному праві зумовили європейські політико-правові вчення, що й призвело до доволі прогресивного розвитку цієї категорії;

- з часів УНР та ЗУНР фізична особа як суб'єкт цивільних правовідносин набуває особливого значення, що підтверджується закріпленням за нею комплексу специфічних для тих часів прав (право на таємницю кореспонденції, право на рівність у цивільному процесі тощо);

- в українському цивільному праві відстежується надання соціально-індивідуалізуючим ознакам фізичної особи іншого змісту, який передусім пов'язаний з особливостями поведінки особи у суспільстві, а не з його походженням, посадою чи належністю до конкретного класу;

- наявною є теза про зовнішній вплив на українське цивільне законодавство відносно розвитку категорії «фізична особа», який відбувався за допомогою запозичення досвіду римського, німецького та візантійського права, а у подальшому і права СРСР, хоча, на нашу думку, таке запозичення в певних межах є допустимим.

2. Характерними аспектами розвитку правової категорії «фізична особа» у європейській правовій доктрині є зародження принципу рівності учасників цивільних правовідносин, що істотно вплинуло на розуміння сутності фізіологічних та соціологічних індивідуалізуючих ознак фізичної особи, навіть за умов існування феодального права, яке було спрямовано на захист прав і інтересів окремого класу.

3. Розвиток правової категорії «фізична особа» в українському цивільному праві відбувається доволі динамічно та характеризується максимальною повнотою реалізації принципу рівності, а також доволі прогресивним досвідом трансформації соціальних ознак, що пов'язано з рецепцією позитивного досвіду правового регулювання цивільних правовідносин європейських країн.

4. Вивчення психологічних та психічних характеристик дало можливість розглянути добросовісність не тільки як принцип у цивільному праві, але і як ознаку фізичної особи, що виступає правозгідним учасником цивільних правовідносин. Відсутність добросовісності у поведінці фізичної особи зовсім не означає, що вона

втрачає статус фізичної особи, натомість саме під впливом добросовісності особа не вчиняє протиправних дій під час участі у цивільних правовідносинах і може належним чином здійснювати свої права та виконувати обов'язки. Таким чином, ознаки фізичної особи як суб'єкта цивільних правовідносин можна поділити на загальні та індивідуалізуючі. При цьому загальні, в свою чергу, поділятимуться на основні ознаки (правоздатність; дієздатність) та факультативні (воля; волевиявлення; правосвідомість; добросовісність). Причому правоздатність та дієздатність як елементи правосуб'єктності відносяться до суто юридичних ознак, а факультативні включають у себе психологічні ознаки фізичної особи.

5. Взавши за основу біологічні та соціальні сутнісні аспекти, можна виділити першочергові характерні ознаки поняття «людина», а саме: 1) біологічна основа існування та наявність низки характерних фізіологічних ознак; 2) розумність як результат активної мозкової діяльності; звідси – здатність до мислення; 3) свідомість як здатність вивчати та пізнавати явища навколишнього середовища; 4) комунікабельність як здатність вступати в різні відносини шляхом спілкування; 5) соціальність як усвідомлення себе повноцінним членом суспільства.

6. З огляду на характеристику фізичної особи як біосоціальної істоти, тобто поєднання в її сутності фізіологічних та соціальних чинників, найбільш вдалою в контексті нашого дослідження вважаємо диференціацію індивідуалізуючих ознак фізичної особи на фізіологічні (біометричні) та соціальні. Фізіологічні засоби індивідуалізації, або біометричні персональні дані, притаманні тільки фізичним особам, оскільки виявляються на основі фізіологічних ознак (наприклад, візерунка сітківки ока) та характеризуються, як правило, абсолютною оригінальністю. Під соціальними ж засобами індивідуалізації слід розуміти інформацію про ознаки, створені суспільством, що присвоюються кожній фізичній особі і дозволяють виділити її з-поміж інших осіб.

7. Зображення фізичної особи як немайновий об'єкт цивільних прав перебуває під правовими захистом, а його створення та використання чітко регламентоване правовими приписами. Водночас суттєвим недоліком є відсутність нормативного визначення поняття «зображення фізичної особи» як об'єкта цивільних прав та індивідуалізуючої ознаки фізичної особи, що ускладнює розуміння його особливостей та специфіки.

8. З метою забезпечення найбільш точної ідентифікації запропоновано встановити для двійників низку обмежень:

1) При виробленні відцифрованого образу обличчя на документи вони зобов'язані мати власний природний вигляд, тобто з'являться без гриму та інших штучно змінених фізіологічних ознак зовнішності.

2) При укладанні правочинів, здійсненні нотаріальних дій, реєстрації або розірванні шлюбу та інших юридично значимих подіях, особа також повинна мати власний природний вигляд.

3) У разі наявності у двійника природної схожості з особою, для його ідентифікації слід застосовувати ті самі правила, що при ідентифікації близнюків, тобто розширення кола біометричних даних, які вони надають для оформлення відповідних документів.

9. В ході дослідження визначено, що фізіологічні індивідуалізуючі ознаки є стійкими чи змінними природними ознаками, які особа отримує від народження, тобто це унікальні властивості індивіда, які дозволяють його конкретно ідентифікувати та відображають особливості фізіологічних процесів, які відбуваються в його організмі.

10. Основною характеризуючою властивістю персональних даних є індивідуалізація фізичної особи як наділення її особливими, унікальними, властивими тільки їй ознаками, які у своїй сукупності створюють можливість ідентифікації фізичної особи з-поміж інших осіб. При цьому персональні дані слід вважати основним засобом індивідуалізації фізичної особи.

11. До соціальних засобів індивідуалізації фізичних осіб, основою яких є соціальність фізичної особи, тобто усвідомлення себе членом соціуму з притаманними йому міжособистісними зв'язками, слід відносити наступні персональні дані: ім'я та прізвище фізичної особи, псевдонім, місце проживання та місце реєстрації, дата і місце народження, громадянство, цивільні стани, електронний підпис та ін.

12. Соціальні індивідуалізуючі ознаки фізичної особи слід розглядати як комплекс індивідуальних властивостей, притаманних конкретній фізичній особі, що характеризують її унікальність у цивільно-правових відносинах та відображають особливості її суспільного життя.

13. Соціально-індивідуалізуючі ознаки слід розглядати через призму персонального характеру даних відомостей, що підтверджується аналізом чинного законодавства у сфері захисту персональних даних. У зв'язку з цим висловлені пропозиції щодо уведення категорії «персональні дані» до цивільно-правового обігу та визнання її першоджерелом соціально-фізіологічних ознак фізичної особи.

14. Узагальнюючи положення законодавства та теорію цивільного права, встановлено, що місце проживання фізичної особи є комплексною ознакою, яка включає в себе назву адміністративно-територіальної одиниці, міста, села, селища, району, вулиці, номер будинку та квартири.

15. Не дивлячись на достатньо високий рівень розвитку вітчизняного цивільного законодавства, неопрацьованими залишаються деякі питання, одним з яких є сутність та зміст соціально-індивідуалізуючих ознак фізичної особи. Крім цього, існують прогалини у законодавстві, пов'язані з фіксацією мертвонародження, недостатністю визначення підстав припинення опіки та піклування, а також відсутністю критеріїв придатності житла до проживання.

16. Слід розрізняти поняття «рівність цивільної правоздатності» та «обсяг суб'єктивних цивільних прав», адже при незмінності та недоторканості загального принципу рівності цивільної правоздатності фізичних осіб, кожна окрема особа має властивий їй конкретний обсяг цивільних прав та обов'язків, виходячи з цілого комплексу індивідуальних особливостей людини.

17. Концепція рівності цивільної правоздатності фізичних осіб отримала статус загальноприйнятого критерію демократичності, соціальності суспільства та відповідності національної правової системи на її галузевому цивільно-правовому рівні ознакам, що характеризують принцип верховенства права та модель правової

держави у сучасному світі, знайшовши своє нормативне відображення і, у тому числі, в чинних нормативних положеннях ЦК України.

18. Теоретико-методологічні підходи до поняття цивільної правоздатності та моменту її виникнення, характерні для вітчизняного цивільного права, у принципових рисах відображені і в доктрині та цивільному законодавстві більшості сучасних зарубіжних країн, але доктрина та судова практика деяких країн (наприклад, французька цивільно-правова доктрина) трактують правоздатність як здатність мати права, а не права у діалектичному нерозривному поєднанні з обов'язками, як це має місце в українському законодавстві. При цьому вітчизняна концепція вбачається такою, що здебільшого відповідає сутності змісту цивільної правоздатності як комплексної складної категорії правової дійсності.

19. Розглядаючи теорію «динамічної правоздатності», необхідно зазначити, що під цим поняттям треба розуміти саме динамічний стан цивільної правоздатності особи, який обумовлюється певними факторами, а також поведінкою (у минулому та (або) сьогодні) фізичної особи та (чи) його контрагента. При такому розумінні абстрактна правоздатність особи залишається незмінною, невідчужуваною та однаковою для фізичних осіб, що взагалі не суперечить ЦК України.

20. Концепція «обмеженої правоздатності» є дискусійним питанням у сучасній цивілістичній науці, адже з формально-догматичної точки зору правоздатність особи, на відміну від її дієздатності, не може бути обмежена від народження людини до її біологічної смерті, але водночас практика реалізації правових відносин дозволяє констатувати наявність деяких юридичних фактів, що можуть бути умовою для комплексного обмеження правових можливостей фізичної особи як фундаментальної основи її цивільної правоздатності.

21. У випадку обмеження цивільної правоздатності особи на підставі обвинувального вироку суду у кримінальному провадженні конкретні вилучення з обсягу суб'єктивних цивільних прав та обов'язків встановлюються положеннями кримінально-виконавчого законодавства та ухваленими на їх основі внутрішніми локальними правовими актами.

22. На відміну від обмежень дієздатності фізичної особи, які завжди мають майновий характер та викликані природними чинниками (вік або стан здоров'я), обмеження правоздатності завжди розповсюджується як на майнові, так і на немайнові особисті права, що і створює комплексний, цілісний, структурно завершений характер застосування концепції «обмеженої правоздатності».

23. На відміну від обмеження дієздатності фізичної особи, обмеження цивільної правоздатності має подвійну природу, що у примусовому порядку (на відміну від природних чинників та самообмеження) настає як секундарна санкція за вчинене правопорушення. Ця подвійна природа полягає у поєднанні обмежень майнових та немайнових суб'єктивних прав, причому не окремих, а відносно цілісної їх сукупності, що дозволяє стверджувати про тимчасове обмеження цивільної правоздатності загалом як здатності особи до нормальної участі у різноманітних за конкретними проявами цивільно-правових відносинах.

24. Проаналізувавши обсяг дієздатності дітей віком до 14 років за цивільним законодавством України, можемо прийти до висновку, що загалом норми, які на сьогодні регулюють ці питання, здатні створити достатні правові умови для

здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав малолітніх осіб. Можна констатувати, що на сьогодні ми маємо ситуацію розширення випадків самостійної участі малолітніх осіб у цивільно-правових відносинах, що фактично виходить за межі наданої їм законом часткової дієздатності. Поряд з цим з метою розширення можливостей даної категорії у сучасних цивільних правовідносинах, а також вирішення деяких проблемних та спірних питань ми вважаємо, що потребують удосконалення вимоги законодавства щодо встановлення мінімального віку набуття часткової дієздатності, розширення обсягу правочиноздатності малолітніх осіб, а також надання їм можливості самостійно звертатися по безоплатну правову допомогу з метою захисту своїх суб'єктивних прав та інтересів, зокрема й цивільних.

25. Можемо констатувати світову тенденцію відходу від беззаперечного обумовлення виникнення у фізичної особи права на складення заповіту набуттям повної цивільної дієздатності або досягнення віку повноліття. Навпаки, законодавствами іноземних держав встановлено значну кількість винятків надання тестаментоздатності особам, які не є повнолітніми, а також не володіють повною цивільною дієздатністю. На нашу думку, такий підхід до вирішення питання щодо можливості неповнолітніх бути заповідачами належного їм майна є цілком обґрунтований та адекватний сучасним суспільним реаліям. Більше того, він жодним чином не суперечить чинному вітчизняному законодавству, адже, як уже зазначалось, неповнолітні особи у віці від 14 до 18 років вправі самостійно розпоряджатись коштами, яких вони набули власною працею, а, отже, – визначати їх подальшу правову долю на випадок своєї смерті.

26. Можна із впевненістю стверджувати, що кожна із законодавчо визначених підстав надання особі повної цивільної дієздатності є вагомим аргументом на користь необхідності забезпечення можливості неповнолітнього стати повноправним суб'єктом цивільних правовідносин і відповідно носієм усього спектру прав та обов'язків, передбачених цивільним законодавством. З огляду на вказане, вбачається, що можливість отримання неповнолітніми повної цивільної дієздатності в судовому порядку у випадку відсутності згоди на те законних представників є додатковою законодавчою гарантією, що спрямована на захист інтересів неповнолітніх та запобігання зловживанню законними правами своїми правами та обов'язками щодо дітей (підопічних).

27. Гарантії дотримання законності, прав та свобод людини і громадянина при обтяженні дефектом цивільно-правового статусу знаходяться та функціонують у двох паралельних нормативних системах – матеріально-правовій та процесуальній, причому обидві площини мають визначальне значення для належного забезпечення правового статусу особи.

28. Законодавець використовує дихотомічний підхід до порядку обмеження цивільної дієздатності особи, а безпосереднім об'єктом правового захисту виступають саме цивільно-правові (в першу чергу – майнові) інтереси самої особи та інших осіб, а не тільки і не стільки факт загальної шкоди від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, ігроманії та інших негативних девіантних деліктогенних суспільних явищ, адже захист публічно-правових інтересів суспільства та держави є додатковим, але не основним завданням цивільно-правового регулювання.

29. Акцентування норм чинного цивільного та цивільно-процесуального законодавства виключно на матеріальних (майнових) аспектах негативного впливу

поведінки особи, щодо якої є медичні та правові підстави для обмеження цивільної дієздатності, слід вважати недоліком та певною прогалиною у правовому регулюванні, адже сама особа, її сім'я, інші особи, яких вона зобов'язана утримувати, у більшості випадків зазнають не тільки матеріальної, але і моральної шкоди, що також необхідно врахувати у подальшому галузевому удосконаленні цивільного законодавства.

30. На сьогодні серед науковців відсутня єдність щодо формування концепції правового регулювання відносин у сфері використання досягнень робототехніки, а також щодо місця роботів та штучного інтелекту у структурі цивільних правовідносин. Проведений нами аналіз теоретичних положень, а також положень низки міжнародно-правових актів дозволяє виділити три основні підходи до визначення правового становища роботів:

1) підхід щодо сприйняття роботів зі штучним інтелектом виключно як об'єктів цивільних правовідносин, за яким на них повинен поширюватись правовий режим речей;

2) підхід щодо сприйняття роботів зі штучним інтелектом виключно як суб'єктів цивільних правовідносин, за яким роботи зі штучним інтелектом сприймаються як носії суб'єктивних прав і обов'язків, що здатні діяти самостійно та усвідомлювати й оцінювати значення своїх дій і дій інших осіб;

3) підхід щодо диференційованого визначення місця роботів у структурі цивільних відносин, за яким роботи зі штучним інтелектом можуть бути як суб'єктами цивільних правовідносин, так і об'єктами.

31. На нашу думку, найбільш слушним на сьогодні є третій підхід, який передбачає диференціацію місця роботів зі штучним інтелектом у структурі цивільних правовідносин: він може бути як суб'єктом, так і об'єктом цивільних правовідносин в залежності від класифікації роботів. Це обумовлюється насамперед технічними можливостями, якими наділений робот як носій штучного інтелекту. Інакше кажучи, наскільки високим рівнем інтелекту та автономності він володіє, чи може самостійно діяти та усвідомлювати значення своїх дій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Одноосібна монографія:

1. Стефанчук М. О. Цивільна правосуб'єктність фізичних осіб та особливості її здійснення : монографія. Київ : Артєк, 2020. 479 с.

Колективна монографія:

2. Стефанчук М. О., Давид Л. Л. Суб'єктивні цивільні права на промисловий зразок: проблеми здійснення та захисту : монографія. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2015. 184 с.

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях:

3. Стефанчук М. О. Адикція як підстава обмеження цивільної дієздатності фізичної особи // Університетські наукові записки. 2006. № 3–4 (19–20). С. 173–176.

4. Кондратьєв Р. І., Стефанчук М. О. Дискусійні питання щодо системи загальних принципів здійснення суб'єктивних цивільних прав // Університетські наукові записки. 2007. № 2 (22). С. 127–133.

5. Стефанчук М. О. Окремі питання здійснення і захисту суб'єктивних

цивільних прав у корпоративних правовідносинах // Університетські наукові записки. 2007. № 4 (24). С. 130–134.

6. Стефанчук М. О. Окремі проблеми обмеження цивільної дієздатності фізичної особи за законодавством країн СНД // Міжнародний науковий журнал «Порівняльно-правові дослідження». 2007. № 1–2. С. 272–276.

7. Стефанчук М. О. До питання про динаміку суб'єктивного цивільного права // Університетські наукові записки. 2009. №4 (32). С. 44–52.

8. Стефанчук М. О. Підстави обмеження у дієздатності фізичної особи за цивільним законодавством України та європейських країн // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Вип. 9, 2010 р. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2010. С. 148–150.

9. Стефанчук М. О., Цюкало Ю. В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав: поняття, умови, принципи // Наука і правоохорона. 2010. № 2 (8). С. 164–168.

10. Стефанчук М. О. Перспективи розвитку правового регулювання інституту обмеженої дієздатності фізичної особи: порівняльно-правовий аспект // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2010. № 929. С. 129–132.

11. Стефанчук М. О., Давид Л. Л. Цивільно-правова охорона та захист прав на комерційне (фірмове) найменування // Право і суспільство. 2014. № 1–2. С. 51–54.

12. Стефанчук М. О. Окремі особливості правосуб'єктності усиновлювачів як учасників сімейних правовідносин // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «ПРАВО», Випуск 2, 2014. С. 249–255.

13. Стефанчук М. О. Добросовісність як ознака правомірної поведінки фізичної особи в цивільному праві // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2015. № 5. Т. 1. С. 140–142.

14. Стефанчук М. О. До питання про зміст часткової дієздатності у цивільному праві України // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія «Право та державне управління». 2015. № 1–2 (15). С. 76–82.

15. Стефанчук М. О. Історична генеза інституту дієздатності // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія «Право та державне управління». 2015. № 3–4 (16). С. 50–57.

16. Стефанчук М. О. Добросовісність як ознака правомірної поведінки фізичної особи у публічних правовідносинах // Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 6. С. 43–45.

17. Стефанчук М. О. Адиктивна поведінка як підстава обмеження цивільної дієздатності фізичної особи // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «ПРАВО». Випуск 1. Ч. 2. 2015. С. 120–128.

18. Стефанчук М. О. Щодо визначення сутності та правових наслідків динаміки фізіологічних індивідуалізуючих ознак фізичної особи // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Право». 2015. Випуск 2. С. 289–297.

19. Стефанчук М. О. До питання історико-правового розвитку категорії «фізична особа» // Теорія і практика інтелектуальної власності. 2016. № 2 (88). С. 112–118.

20. Стефанчук М. О. Зародження й розвиток учення про зловживання правом у

публічних правовідносинах // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. № 1. Т. 3. С. 88–90.

21. Стефанчук М. О. Публічно-правовий аспект зловживання правом // Право і суспільство. 2016. № 2–2. С. 34–38.

22. Стефанчук М. О. Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи та його правові наслідки: проблеми теорії та практики // Наука і правоохорона. 2016. № 1(31). С. 283–289.

23. Стефанчук М. О. Проблеми та перспективи адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері обмеження права фізичної особи на свободу пересування // Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал». № 4. 2017. С. 49–52.

24. Стефанчук М. О. Перспективи адаптації законодавства України до стандартів ЄС у сфері правового регулювання ідентифікації фізичної особи // Право України. № 8. 2017. С. 173–181.

25. Стефанчук М. О. Захист суб'єктивних цивільних прав дітей в умовах збройних конфліктів через призму адаптації законодавства України до стандартів ЄС (проблеми пріоритетів та термінології) // Науковий вісник Ужгородського національного університету (Серія ПРАВО), Випуск 45, Том 1, 2017. С. 101–105.

26. Стефанчук М. О. Стандарти захисту сімейних прав у європейській правовій доктрині: окремі питання термінології // «Правові системи». Науково-практичний електронний журнал. № 3. 2018. С. 134–141.

27. Стефанчук Р. О., Янчук А. О., Стефанчук М. М., Стефанчук М. О., Блажівська Н. Є. Право на евтаназію: за чи проти? // Патологія. 2018. Т. 15. № 3(44). С. 390–395.

28. Стефанчук Р. О., Янчук А. О., Стефанчук М. М., Стефанчук М. О. Здоров'я як правова категорія // Світ медицини та біології. 2019. № 1(67). С. 93–99.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз:

29. Стефанчук Н. А. К проблеме единства терминологии в гражданском законодательстве Украины // Гражданское общество в России и за рубежом. 2011. № 2. С. 7–10.

30. Стефанчук Н. А. Особенности гражданско-правовой ответственности вследствие злоупотребления субъективным правом // Научно-практический журнал «Правовая наука». 2013. № 3 (18). С. 8–10.

31. Стефанчук Н. А., Давыд Л. Л. Способы защиты субъективных гражданских прав на промышленный образец по законодательству Украины // Научно-практический журнал Экономика. Управление. Право. 2013. № 11 (47). С. 11–14.

32. Стефанчук М. О. Цивільно-правові наслідки зміни соціально-індивідуалізуючих ознак фізичної особи // Jurnalul juridic national: teorie și practică, National law journal: theory and practice, Национальный юридический журнал: теория и практика. 2015. № 6(16). С. 153–156.

33. Стефанчук М. О. Поняття й ознаки правоздатності в сучасній цивільно-правовій доктрині // Visegrad Journal on Human Rights. 2016. № 2/1. С. 125–129.

34. Стефанчук М. О. Історія, стан та перспективи розвитку теорії «динамічної правоздатності» в українській цивілістичній науці // Eurasian Academic Research

Journal. 2016. № 1 (01). С. 32–39.

35. Стефанчук М. О. Адиктивна поведінка як підстава обмеження цивільної дієздатності фізичної особи: український та європейський досвід // Eurasian Academic Research Journal. 2016. № 4 (04). С. 28–35.

36. Стефанчук М. О. До питання про зміст часткової дієздатності у цивільному праві України // Eurasian Academic Research Journal. 2016. № 5 (05). С. 48–55.

37. Стефанчук М. О. Окремі аспекти адаптації українського законодавства в сфері шлюбних відносин до стандартів ЄС: проблеми термінології та особливості законодавчого закріплення // Eurasian Academic Research Journal. № 5. 2017. С. 73–81.

38. Стефанчук М. О. Адаптація українського законодавства до стандартів ЄС у сфері права, що застосовується до розірвання шлюбу // Eurasian Academic Research Journal. № 8. 2017. С. 33–40.

39. Стефанчук М. О. Адаптація українського законодавства, що регулює особисті немайнові права дитини до стандартів ЄС: огляд проблеми та термінології // Eurasian Academic Research Journal. № 9. 2017. С. 26–34.

40. Стефанчук М. О. Сучасні тенденції уніфікації українського міжнародного приватного права до стандартів ЄС // Eurasian Academic Research Journal. № 10. 2017. С. 18–23.

41. Стефанчук М. О. Особливості запровадження інституту медіації як ефективного способу вирішення спорів в Україні через призму стандартів законодавства ЄС // Eurasian Academic Research Journal. № 1. 2018. С. 63–67.

42. Стефанчук М. О. Окремі аспекти спадкування за законодавством ЄС / Стефанчук Микола Олексійович. // Eurasian Academic Research Journal. № 4. 2018. С. 25–30.

43. Стефанчук М. О. Питання правового регулювання усиновлення за законодавством ЄС // Eurasian Academic Research Journal. № 5. 2018. С. 29–34.

Статті у збірках наукових праць (у співавторстві):

44. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / За ред. Є. О. Харитонова. Х.: ТОВ «Одіссей». 2006. 552 с.

45. Научно-практический комментарий Семейного кодекса Украины / Под ред. Є. О. Харитонова. Х.: ТОВ «Одіссей». 2006. 584 с.

46. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: Том 1 / Уклад.: Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін. / За ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. К: Правова єдність, 2009. 1168 с.

47. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: Том 1 / Уклад.: Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін. / За ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. К: Правова єдність, 2009. 1240 с.

48. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) в 12-ти томах. Т. 1: Загальні положення / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатеевої. Серія «Коментарі та аналітика. Х.: ФО-П Колісник А. А., 2010. 320 с. (співавтор ст. 12–13).

49. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / за ред. О. В. Дзери [та ін.]. 4-те вид., переробл. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2011. Т. 2 / [Н. С. Кузнецова та ін.]. 2011. 1056 с.

50. Науково-практичний класифікатор цивільного законодавства: наук.-практ. посіб. / [Копиленко О. Л. та ін.] ; за ред. акад. Нац. акад. прав. наук України О. В. Зайчука; Ін-т законодавства Верховної Ради України. К.: Юрінком Інтер, 2013. 435 с.

51. Кваліфікаційний (адвокатський) іспит. Кн. 5 : Цивільне право. / Р. О. Стефанчук, М. О. Стефанчук, А. П. Місяць, О. М. Слободян ; за наук. ред. О. Д. Святоцького, Р. О. Стефанчука, О. В. Дроздова. К. : Ін Юре, 2017. 148 с.

52. Рішення Європейського суду з прав людини (збірник витягів) / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, О. М. Слободян, Р. Б. Сабодаш та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука, О. В. Київець та В. В. Резнікової. К.: АртЕк, 2017. 225 с.

53. Рішення Європейського суду з прав людини (статті 2, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 17, 18 та стаття 1 першого протоколу) / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, О. М. Слободян, Р. Б. Сабодаш та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука, О. В. Київець та В. В. Резнікової. К.: АртЕк, 2018. 440 с.

54. Збірник рішень Європейського суду з прав людини / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, О. М. Слободян, Р. Б. Сабодаш та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука, О. В. Київець та В. В. Резнікової. К.: АртЕк, 2018. 225 с.

55. Збірник цивільного законодавства. Загальна частина. Том 1 (I). / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, О. М. Слободян та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. К.: АртЕк, 2018. 729 с.

56. Збірник цивільного законодавства. Загальна частина. Том 1 (II). / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, О. М. Слободян та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. К.: АртЕк, 2018. 757 с.

57. Збірник цивільного законодавства. Загальна частина. Том 1 (III). / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, О. М. Слободян та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. К.: АртЕк, 2018. 777 с.

58. Збірник цивільного законодавства. Загальна частина. Том 1 (IV). / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, О. М. Слободян та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. К.: АртЕк, 2018. 551 с.

59. Збірник цивільного законодавства. Особлива частина. Суміжні інститути. Том 2 (I). / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, О. М. Слободян та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. К.: АртЕк, 2018. 713 с.

60. Збірник цивільного законодавства. Особлива частина. Суміжні інститути. Том 2 (II). / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, О. М. Слободян та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. К.: АртЕк, 2018. 645 с.

61. Збірник цивільного законодавства. Особлива частина. Суміжні інститути. Том 2 (III). / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, О. М. Слободян та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. К.: АртЕк, 2018. 554 с.

62. Збірник цивільного законодавства. Особлива частина. Суміжні інститути. Том 2 (IV). / [упоряд.: Р. О. Стефанчук, Ю. В. Білоусов, О. М. Слободян та ін.]; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. К.: АртЕк, 2018. 577 с.

63. Збірник антикорупційного законодавства : у 3-х ч. Ч. 1 / упоряд. О. А. Музика-Стефанчук, М. М. Стефанчук, М. О. Стефанчук, Р. О. Стефанчук ; за заг. ред. М. О. Стефанчука. К.: АртЕк, 2018. 781 с.

64. Збірник антикорупційного законодавства : у 3-х ч. Ч. 2 / упоряд. упоряд.

О. А. Музика-Стефанчук, М. М. Стефанчук, М. О. Стефанчук, Р. О. Стефанчук ; за заг. ред. М. О. Стефанчука. К.: АртЕк, 2018. 762 с.

65. Збірник антикорупційного законодавства : у 3-х ч. Ч. 3 / упоряд. упоряд. О. А. Музика-Стефанчук, М. М. Стефанчук, М. О. Стефанчук, Р. О. Стефанчук ; за заг. ред. М. О. Стефанчука. К.: АртЕк, 2018. 739 с.

66. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 6-те вид., перероб. і допов./ за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. Київ: Юрінком Інтер, 2019. Т. II. 1048 с.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

67. Стефанчук М. О. Проблема зловживання суб'єктивними правами у корпоративних відносинах // Розвиток господарсько-правового забезпечення сучасної економіки: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Ч II. (м. Донецьк, 27 жовтня 2006 р.). Донецьк: Норд-пресс, 2006. С. 15–17.

68. Стефанчук М. О. Адикція як підстава обмеження цивільної дієздатності фізичної особи // Молодь у юридичній науці: Збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції молодих учених «П'яті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 27–28 жовтня 2006 р.): У 5-ти частинах: Частина третя: «Цивільне право. Сімейне право. Міжнародне приватне право. Комерційне право». Підтом 2. Хмельницький: В-во ХУУП, 2006. С. 142–144.

69. Стефанчук М. О. Окремі проблеми правового регулювання виховання дитини батьками // Наукові засади та практика застосування нового Сімейного кодексу України: Матеріали круглого столу (м. Київ, 25 травня 2006 р.). Х.: Ксилон, 2007. С. 136–140.

70. Стефанчук М. О. До питання про форми та види зловживання суб'єктивними правами // Актуальні проблеми юридичної науки: Збірник тез Міжнародної наукової конференції «Шості осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 26–27 жовтня 2007 р.): У 3-х частинах. Частина друга: Цивільне право. Сімейне право. Міжнародне приватне право. Комерційне право. Цивільний процес. Трудове право. Право соціального забезпечення. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2007. С. 252–254.

71. Стефанчук М. Еволюція зловживання права: антропологічний підхід // Антропология права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): Статті учасників Другого всеукраїнського «круглого столу» (м. Львів, 1–2 грудня 2006 р.). Львів: Край, 2007. С. 246–265.

72. Стефанчук Н. А. Ограничение гражданской дееспособности физических лиц: сравнительно-правовой подход // Проблема правосубъектности: современные интерпретации: матер. междунаrod. науч.-практ. конф. (г. Самара, 27 февраля 2009 г.). Вып. 7. Самара: Самар. гуманит. акад., 2009. С. 182–185.

73. Стефанчук М. О. Особливості правового регулювання емансипації у країнах Європи // Пан'європейська кодифікація приватного права та її вплив на кодифікацію цивільного законодавства України : збірник наукових праць [за результатами науково-практичного круглого столу (м. Хмельницький, 19 листопада 2010 р.)]. К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. С. 84–86.

74. Стефанчук Н. А. К проблеме единства терминологии в гражданском законодательстве Украины // Перспективы развития частного права: Материалы I

научной конференции (г. Екатеринбург, 17–18 марта 2011 г.) / Отв. ред. М. В. Гончаров. Екатеринбург: Издательский дом «Уральская государственная юридическая академия», 2011. С. 122–126.

75. Стефанчук М. О. Інститут повної дієздатності неповнолітніх в європейських правових традиціях // Правоосвітницька діяльність юридичних клінік на базі вищих навчальних закладів: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції / За заг. ред. О. Л. Соколенко. Д., 2011. С. 142–144.

76. Стефанчук М. О. Темпоральні аспекти динаміки цивільної правоздатності // Современные достижения в науке и образовании : сб. тр. V Междунар. науч. конф., (г. Нетания (Израиль), 27 сентяб. – 4 октяб. 2011 г.): в 2 т. Хмельницький: ХНУ, 2011. Т. 2. С. 141–144.

77. Стефанчук М. О. Окремі аспекти визначення правової природи корпоративних спорів // Внутрішні та зовнішні загрози національній безпеці держави: збірник наукових праць Міжнародної науково-теоретичної конференції (м. Київ, 2 квітня 2013 р.). К. : ТОВ «Три К», 2013. С. 141–143.

78. Стефанчук М. О. Окремі аспекти правосуб'єктності усиновлювачів // Реформування законодавства України в умовах інтеграції до Європейського Союзу : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (27 березня 2015 року). Тернопіль: Вектор, 2015. Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної науки: Міжнародна науково-практична конференція, (м. Київ, 13-14 листопада 2015 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2015. С. 135–138.

79. Стефанчук М. О. Ім'я фізичної особи як соціальна індивідуалізуюча ознака учасника цивільних правовідносин // Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної науки: Міжнародна науково-практична конференція, (м. Київ, 13–14 листопада 2015 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2015. С. 59–60.

80. Стефанчук М. О. Передумови виникнення правової категорії «фізична особа» у період стародавніх часів // Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку»: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Львів, 20–21 листопада 2015 р.). Львів: «Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2015. С. 79–80.

81. Стефанчук М. О. Поняття фізичної особи як суб'єкта цивільних правовідносин // «Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20–21 листопада 2015 р.). Харків ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2015. С. 41–43.

82. Стефанчук М. О. Теоретико-методологічні засади участі у цивільних правовідносинах осіб з дефектом дієздатності // Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 4–5 березня 2016 р.). Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ» 2016. С. 35–37.

83. Стефанчук М. О. Окремі аспекти динаміки цивільної правоздатності фізичних осіб в Україні // Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: [Матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції, м. Тернопіль, Тернопільський національний економічний університет, 8–9 квітня 2016 р.]. Тернопіль: Економічна думка, 2016. С. 300–303.

84. Стефанчук М. О. Перспективи адаптації законодавства України про ідентифікацію фізичної особи за її біометричними даними до законодавства ЄС // Приватне право України і європейська інтеграція: тенденції та перспективи. Матеріали VI Міжнародного цивілістичного форуму, (м. Київ, 14–15 квітня 2016 р.). К.; Тов «Білоцерківдрук», 2016. С. 223–225.

85. Стефанчук М. О. Перспективи адаптації законодавства України про ідентифікацію фізичної особи за її біометричними даними до законодавства ЄС // Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвєєвські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Київ, 8 листопада 2016 р.). К.: ТОВ «Білоцерківдрук», 2016. С. 176–179.

86. Стефанчук М. О. Особливості виникнення та припинення правоздатності фізичних осіб в Європі: специфіка закріплення та єдності правового регулювання // Права людини в Україні: реалізація, захист і перспективи: Матеріали Всеукраїнського круглого столу, (м. Київ, 9 грудня 2016 р.) / відп. ред. К. І. Ілікчієва. К., 2016. С. 11–17.

87. Стефанчук М. О. Адаптація законодавства України до стандартів ЄС в сфері забезпечення права особи на свободу пересування в умовах «безвізу» // Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС: матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу, (м. Київ, 06 червня 2017 р.), / наук. ред. Р. С. Мельник. Єреван : Видавництво Eurasian Social Science Association, 2017. С. 88–90.

88. Стефанчук М. О. Європейські стандарти здійснення права дитини на свободу пересування та їх запровадження в Україні // Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Київ, 8 червня 2018 р.) / за ред. проф. Р. С. Мельника, відпов. ред. к.ю.н. Л. Ю. Малюга. К.: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 358–360.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

89. Стефанчук Н. А. Субъективное право как цивилистическая категория: аналитический обзор проблемы // Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения: сб. статей и иных материалов / под ред. Р. А. Стефанчука. К.: Юринком Интер, 2010. С. 78–87. (Серия «Актуальные проблемы гражданского права»).

90. Стефанчук М. О. Суб'єктивне цивільне право як правова категорія // Спогади про Людину, Вченого, Вчителя (до 60-річчя від Дня народження професора Ірини Миколаївни Кучеренко): за заг. ред. Р. О. Стефанчука. К.: АртЕк, 2016. С. 191–203.

АНОТАЦІЯ

Стефанчук М. О. Теоретичні засади цивільної правосуб'єктності фізичних осіб та особливості її здійснення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, Київ, 2020.

Дисертація є самостійною завершеною науковою роботою, яка присвячена дослідженню загальнотеоретичних засад правосуб'єктності фізичних осіб у цивільному праві. Виявлено дискусійні проблеми та запропоновано шляхи їх вирішення з метою вдосконалення законодавства і практики його застосування.

Визначено тенденції історико-правового розвитку поняття «фізична особа». Особливу увагу приділено сучасному розумінню категорій «фізична особа» та «правосуб'єктність». Досліджено поняття цивільних правоздатності та дієздатності.

Розглянуто проблемні аспекти здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав малолітніми та неповнолітніми. Проаналізовано вплив інноваційних технологій на правосуб'єктність фізичної особи.

Ключові слова: фізична особа, правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність, суб'єктивне цивільне право, обмеження цивільних прав, захист цивільних прав, засіб індивідуалізації, штучний інтелект.

АННОТАЦИЯ

Стефанчук Н. А. Теоретические основы гражданской правосубъектности физических лиц и особенности ее осуществления. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Научно-исследовательский институт частного права и предпринимательства имени академика Ф. Г. Бурчака Национальной академии правовых наук Украины, Киев, 2020.

Диссертация является самостоятельной завершённой научной работой, посвящённой исследованию теоретических основ правосубъектности физических лиц в гражданском праве. Выявлены дискуссионные проблемы и предложены пути их решения с целью совершенствования законодательства и практики его применения.

Определены тенденции развития понятия «физическое лицо». Внимание уделено современному пониманию категорий «физическое лицо» и «правосубъектность». Исследовано понятие гражданских правоспособности и дееспособности.

Рассмотрены проблемные аспекты осуществления и защиты субъективных гражданских прав малолетними и несовершеннолетними. Проанализировано влияние инновационных технологий на правосубъектность физических лиц.

Ключевые слова: физическое лицо, правосубъектность, правоспособность, дееспособность, субъективное гражданское право, ограничение гражданских прав, защита гражданских прав, средство индивидуализации, искусственный интеллект.

SUMMARY

Stefanchuk M. O. Theoretical principles of civil legal personality of individuals and peculiarities of its implementation. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for a degree of Doctor of Law, specialty 12.00.03 «Civil Law and Civil Procedure; Family Law; International Private Law». – The Academician F. H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kyiv, 2020.

The dissertation is an independent completed scientific work, which is devoted to the study of general theoretical principles of legal personality of individuals in civil law. The most controversial problems that arise in the field of its implementation by individuals are identified and specific ways to solve them are proposed in order to improve the current legislation and practice of its application.

The work identifies the main trends in the historical and legal development of the concept of «individual» and establishes the specifics of its understanding in the legal doctrines of different times. During the historical digression it was proved that the modern understanding of the category «individual» in national civil law is largely based on the achievements of European legal doctrine, which gradually established the ideas of the rule of law and civil society, i.e. the values Ukraine has chosen since independence. General scientific approaches to understanding the legal personality of an individual are considered.

Individualizing features of an individual are studied. Given the characteristics of the individual as a biosocial being, i.e. the combination of physiological and social factors in his/her essence, the expediency of differentiating of the individualizing characteristics of the individual into physiological and social is proved. It is established that the physiological means of individualization of an individual, due to its biological nature, are a set of unique external and internal characteristics of the human body of an individual, which identify it among other persons. These include: gender, age, eye color, fingerprints, blood type, special external signs etc. In turn, the social means of individualization of individuals, based on the sociality of the individual, i.e. self-awareness of a member of society with its inherent interpersonal relationships, include: name and surname of the individual, place of residence and place of registration, date and place of birth, citizenship, civil status, electronic signature etc.

Special attention is paid to the study of the concepts of civil legal capacity and active legal capacity, their development in civil legal doctrine. The author's definition of the concept of «civil legal capacity of an individual» is given, as well as its main features are proposed, among which: the absolute nature of civil legal capacity by subject composition; equality of legal capacity of individuals; natusality of civil capacity; complex nature of the functional structure of civil legal capacity etc.

The theory of «dynamic legal capacity» is analyzed and improved, its influence on the Ukrainian legal system is determined. The most problematic aspects of the exercise

and protection of subjective civil rights by minors and juveniles within their legal capacity, as well as persons with disabilities are considered.

It is proved that in order to empower the category of minors in modern civil law there are needs to improve the requirements of legislation to establish a minimum age for partial active legal capacity, expand the active legal capacity of minors, and give them the opportunity to apply for free legal assistance in order to protect their subjective rights and interests, including civil ones.

Particular attention is paid to determining the impact of innovative technologies on the legal personality of the individual and the prospects for legal regulation of their use. Three main approaches to determining the legal status of robots are revealed: 1) the approach to the perception of robots with artificial intelligence exclusively as objects of civil law, according to which they should be subjected to the legal regime of things; 2) the approach to the perception of robots with artificial intelligence exclusively as subjects of civil law, according to which robots with artificial intelligence are perceived as bearers of subjective rights and responsibilities that are able to act independently and realize and evaluate the meaning of their actions and the actions of others ; 3) the approach to the differentiated determination of the place of robots in the structure of civil relations, according to which robots can be both subjects of civil legal relations and objects.

Keywords: an individual, legal personality, legal capacity, active legal capacity, subjective civil right, restriction of civil rights, the protection of civil rights, means of individualization; artificial intelligence.

Свідоцтво про Державну реєстрацію фізичної особи – підприємця
№ 10000000800228

Підписано до друку 23.10.2020
Формат 60 x 90 ¹/₁₆. Папір офсетний № 2.
Друк трафаретний.
Ум. друк. арк. 1,9 арк.
Тираж 300 прим. Замовлення № ____

Віддруковано в міні-типографії ФОП Степенко Р.Д.
02660, м. Київ, вул. М. Приймаченко, 1/27.
тел.: (044) 223-81-79, E-mail: 6724642@ukr.net, www.urb.com.ua